

JASNÁ ZLATÁ HVĚZDA ŠTERNBERSKO-LAŽANSKÁ. ŽENA, MUŽ A DÍTĚ V POHŘEBNÍM KÁZÁNÍ NAD MARIÍ MAXMILIÁNOU AURELIÍ LAŽANSKOU Z ROKU 1665^{*}

Radmila Pavlíčková

Marie Maxmiliána Aurelie hraběnka Lažanská, rozená ze Šternberka, zemřela 14. února 1665 ve věku dvaceti čtyř let po krátkém manželství s Karlem Maxmiliánem Lažanským, pět dnů po porodu dcery Marie Maxmiliány Zuzany Josefy. O více než měsíc později, 26. března, se v jezuitském kostele sv. Salvátora na Starém Městě pražském konaly za nebožku zádušní obřady, při nichž pronesl tamní jezuitský kazatel Václav Plevňovský¹ české pohřební kázání, jež bylo ještě téhož roku vytištěno „...k potěšení jejího...pana manžele... jako i všech vysoce vzácných krevních, i příbuzných panův panův přátel...“² (obr. 1, 2).

Kázání je pozoruhodné hned v několika směrech. Nejen svým obsahem (k němuž se obsáhleji dostaneme v průběhu studie), ale také skutečností, že patří k několika málo katolickým pohřebním kázáním, jež byla vytištěna v pobělohorském období v českém jazyce.³ Dosud jich známe z tohoto období jen kolem třiceti⁴ a lze důvěřovat odhadu Miloše

^{*} Studie vznikla s podporou grantu GA ČR č. 404/09/0970 Konstrukce mužské identity v ego-dokumentech od 16. do poloviny 20. století.

¹ Kázání nad Marií Maxmiliánou Lažanskou je jediným dnes známým tištěným dílem jezuitského kazatele. Knihopis českých a slovenských tisků neuvádí žádné další Plevňovského dílo a negativní zůstalo i pátrání v Bibliografii cizojazyčných bohemikálních tisků (BAŽUROVÁ, Anežka: *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501–1800*. CD-ROM. Praha 2003) a soupise německých tisků 17. století (www.vd17.de). Václav Plevňovský se narodil roku 1626 v Blevicích (Blewitz), přijat do Tovaryšstva Ježíšova byl 17. října 1744, čtyři roky vyučoval na jezuitském gymnáziu, poté působil třináct let jako kazatel (v titulu kázání o sobě říká, že je kazatelem u sv. Salvátora v Klementinu), umírá v Praze 2. července 1672. SOMMERVOGEL, Carlos (Hrsg.): *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Bd. 6. Brusel/Paris 1890–1900, Sp. 895.

² PLEVŇOVSKÝ, Václav: *Jasná zlatá hvězda Šternbersko-Lažanská, od Boha v hrobě zapečetěná, Aneb: Pohřební kázání nad nebožkou vysoce urozenou paní, paní Marií Maxmiliánou Aurelií, hrabinkou Lažanskou, rozenou hrabinkou z Šternberka, paní na Manětíně, Mladovicích a Voseku, kterážto čtrnáctého dne měsíce února léta Páně 1665. v Městech Pražských běh svého života šťastně a pobožně dokonala, a v Starém Městě v kostele S. Salvátora Soc. Iesu pohřbená jest. K potěšení jejího pana, pana manžele, vysoce urozeného pána, pana Karla Maxmiliána, svatě římské říše hraběte Lažanského, svobodného pána z Bukové, pána na Manětíně, Mladovicích a Voseku, J. M. C. skutečného komorníka, jako i všech vysoce vzácných krevních, i příbuzných panův panův přátel, sepsané, kázané a na světlo vydané...* Praha 1665. Strahovská knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově v Praze (dále jen SK), sign. AA XIV 7, přív. 22; Národní knihovna České republiky (dále jen NK ČR), sign. 54 H 2199; Knihopis č. 13942.

³ Největšího rozmachu dosáhly jazykově české tisky pohřebních kázání v prvních dvou desetiletích 17. století v zejména protestantském prostředí, které se zpožděním kopírovalo zálibu tisknout pohřební proslovy, pěstovanou v německých luteránských oblastech již od poloviny 16. století. Zatímco počet jednotlivě vytištěných kázání do roku 1600 nepřesahuje desítku, od počátku 17. století do bělohorské bitvy vyšlo tiskem na sedmdesát pohřebních kázání.

⁴ SLÁDEK, Miloš: *Vítr jest život člověka aneb život a smrt v české barokní próze* (dále jen *Vítr jest život člověka*). Praha 2000, s. 160.

Sládka, našeho největšího znalce české funerální homiletiky, že toto číslo se budoucím výzkumem výrazně nenavýší. Dále je nutno zvážit, že je věnováno ženě, šlechtičně pocházející „z vzáctného i starožitného, a již téměř do sedmi set let jen zde u nás v Čechách se krásně stkvoucího rodu šternberského“,⁵ jak neopomněl kazatel zdůraznit. Českých kázání nad ženami známe z pobělohorského období necelých deset a nakolik budou doplněna kázáními německými, lze v tuto chvíli vzhledem k nedostatečnému zpracování cizojazyčné bohemikální literatury jen odhadovat.⁶ K podobnému poměru mezi kázáními věnovanými mužům a ženám dospěla dosud jediná soustavnější analýza větších souborů katolických pohřebních kázání, uložených v Stiftsbibliothek Klosterneuburg a Universitätsbibliothek Eichstätt: z celkového počtu 469 textů bylo pouze 92 proneseno nad ženami.⁷ V neposlední řadě pak upoutá skutečností, že datem svého vzniku spadá do raného období rozvoje tisků pohřebních kázání v katolickém prostředí. Zatímco totiž pro protestantskou komemoratívni kulturu se staly tisky pohřebních kázání tradiční formou vzpomínání na zesnulé již v polovině 16. století, katolíci začali tisknout pohřební promluvy kněží při pohřbu a zádušních bohoslužbách teprve s koncem 16. století, a to pouze sporadicky, takže ani v šedesátých letech 17. století, kam naše kázání spadá, nelze zdaleka hovořit o tom, že se pohřební kázání stala masivním médiem komemorace; svou zlatou éru prožila teprve od poslední třetiny 17. a v první polovině 18. století. Výjimečnost sledovaného kázání spočívá rovněž v jeho grafické výzdobě prostřednictvím celostránkového vyobrazení castra doloris⁸ (obr. 3). Tisky pohřebních kázání jsou v katolickém prostředí zdobený jen střídavě, nejčastěji prostřednictvím jednoduchých vlysů a vinět s náměty memento mori a vanitas. Spíše ojediněle a jen pro skutečně nejvyšší sociální vrstvy jsou doprovázeny celostránkovými, případně rozkládacími mědirytinami, zobrazujícími zejména vystavené mrtvé tělo, někdy i castrum doloris. Posledním důvodem, proč máme Plevňovského kázání věnovat pozornost, je skutečnost, že nám zprostředkovává jednoznačně nejpodrobnější zprávu o krátkém životě Marie Maxmiliány.⁹ „Jasná hvězda šternbersko-lažanská“ je v literatuře

⁵ PLEVŇOVSKÝ, Václav: c. d., nepag. Všechny další citace v textu, není-li uvedeno jinak, pocházejí z tohoto kázání.

⁶ V předbělohorském období tvoří kázání nad ženami zhruba třetinu všech dochovaných tisků. Podobně jsou kázání nad ženami zastoupena v luteránských oblastech na říšském území, viz WUNDER, Heide: *Frauen in Leichenpredigten des 16. und 17. Jahrhunderts*. In: Lenz, Rudolf (Hrsg.): *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*. Bd. 3. Marburg 1984, s. 57–68; Táž: *Vermögen und Vermächtnis – Gedenken und Gedächtnis. Frauen in Testamenten und Leichenpredigten am Beispiel Hamburgs*. In: Vogel, B. – Weckel, U. (Hrsg.): *Frauen in den Ständegesellschaft*. Hamburg 1991, s. 227–240.

⁷ BOGE, Birgit – BOGNER, Ralf Georg: *Katholische Leichenpredigten des 16. bis 18. Jahrhunderts. Einige vorläufige Thesen zur Geschichte von Produktion und Distribution einer Gattung der religiösen Gebrauchsliteratur der frühen Neuzeit*. In: Boge, B. – Bogner, R. G. (Hrsg.): *Oratio Funebris. Die katholische Leichenpredigt der frühen Neuzeit. Zwölf Studien. Mit einem Katalog deutschsprachiger katholischer Leichenpredigten in Einzeldrucken 1576–1799 aus den Beständen der Stiftsbibliothek Klosterneuburg und der Universitätsbibliothek Eichstätt*. Amsterdam/Atlanta 1999, s. 317–340, zejm. s. 329.

⁸ Grafiku s castrem doloris obsahuje exemplář dochovaný v Národní knihovně ČR pod sign. 54 H 2199, strahovský exemplář ji postrádá.

⁹ Např. v torzovitě dochovaném Rodinném archivu Lažanských v Státním oblastním archivu Plzeň nejsou dochovány žádné dokumenty vztahující se k Marii Maxmiliáně, pozůstalost jejího manžela Karla Maxmiliána obsahuje pouze dvě inventární čísla (Kvitanice – kostel v Žebnici, záležitosti městyse Čistá a statku Věsulov). Za konzultaci děkuji Mgr. Marii Marešové.

známa jen díky Škrétovým portrétům na zámku v Bechyni.¹⁰ První zachycuje dětskou podobiznu dívky v době kolem roku 1650, druhý namaloval patrně přímo na bechyňském zámku těsně před jejím sňatkem (obraz je datován asi 1663 a byla vyslovena domněnka, že vznikl v souvislosti se sňatkovou politikou v průběhu vyhledávání vhodného ženicha). Marie Maxmiliána v převleku pastýřky působí, stojíc ve skalnaté krajině v rozevlátých atlasových šatech bílé barvy, pointované červenými a růžovými detaily (proužky, stuhami a závojem), s věncem červenobílých květů na hlavě a perlovým náhrdelníkem a náramky, křehkým dojmem a rádi uvěříme tvrzení kazatele, že se jednalo o dívku „útlého těla“. V moderní historické a uměleckohistorické literatuře figuruje pouze v rámci vysokého hodnocení Škrétova portrétní umění, je známa znalcům rodové genealogie Lažanských a případně zmiňována v rámci ojedinělých pojednání o svém pozoruhodném manželovi.¹¹

O důvodech, kdo a proč investoval do tisku pohřebního kázání po smrti mladičké Marie Maxmiliány (1641–1665), naše kázání mlčí. Apel na útěchu, jež by mělo kázání přinést manželovi zesnulé, Karlu Maxmilánu Lažanskému, který kazatel vložil do titulu drobného tisku, napovídá, že na vytištění promluvy mohla mít zájem rodina a nejspíše právě čerstvý vdovec. Vedle motivace útěchou, již zmiňuje Plevňovský, lze zvážit i důvody reprezentativní. Pohřební kázání nechávali v katolickém prostředí tisknout pozůstalí ve vyšších společenských vrstvách – jsou typická pro panovnický rod, významné aristokratické rody a prostředí církevní aristokracie. Kázání nad Marií Maxmiliánou bychom mohli proto chápat v kontextu vzestupu, který starý vladýcký rod Lažanských z Bukové prodělal od dvacátých let 17. století. Ferdinand Rudolf Lažanský (1590–1657) dokázal využít pozice, již nabyl díky své věrnosti Habsburkům v době českého stavovského povstání, a v následujících letech nejen rozhojnil rodový majetek prostřednictvím konfiskátů, ale také dosáhl povýšení do stavu říšských pánů (1630) a brzy nato do stavu říšských hrabat (1637).¹² Karel Maxmilián (1639–1695), jeho třetí syn, zdědil po smrti otce roku 1657 panství Manětín a patrně v lednu 1664 se oženil s Marií Maxmiliánou ze Šternberka, aristokratkou z přední české šlechtické rodiny, která čerstvě získala (resp. „restituovala“) právo užívat hraběcí titul¹³ a dovozovala legendárně svůj původ od Baltazara, jednoho ze tří králů, kteří se přišli do Betléma poklonit Spasiteli.¹⁴ V době smrti své první choti

¹⁰ NEUMANN, Jaromír: *Karel Škréta 1610–1674* (dále *Karel Škréta*). Praha 1974, s. 180–182, č. kat. 91–92, obr. 117–119, 262–263; Týž: *Škrétové. Karel Škréta a jeho syn* (dále *Škrétové*). Praha 2000, s. 91, 94, obr. 67–68.

¹¹ POUZAR, Vladimír: *Genealogie rodu hrabat Lažanských z Bukové*. In: Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn. Sborník příspěvků ze semináře konaného v Manětíně 15.–17. května 1996. Mariánská Týnice 1997, s. 17–28; PREISS, P.: *Patria mihi pro coelo est. Karel Maxmilián Lažanský, žák Bohuslava Balbína. Několik poznámek ke kulturnímu profilu barokního šlechtice*. In: Tamtéž, s. 29–45; text byl znovu vydán ve sborníku autorových prací (*Kořeny a letorosty výtvarné kultury baroka v Čechách*. Praha 2008, s. 153–175). Ovšem ještě roku 2000 se autoři monografie o zámku v Tróji, vystaveném jejím bratrem Václavem Vojtěchem, pouze pomocí nepřímých indicií dohadovali o roce jejího úmrtí. PREISS, Pavel – HORYNA, Mojmír – ZAHRADNÍK, Pavel: *Zámek Trója u Prahy. Dějiny, stavba, plastika a malba*. Praha 2000, s. 43, pozn. 1.

¹² PREISS, P.: *Patria mihi pro coelo est. Karel Maxmilián Lažanský, žák Bohuslava Balbína. Několik poznámek ke kulturnímu profilu barokního šlechtice* (dále jen *Patria*). In: Týž: *Kořeny a letorosty výtvarné kultury baroka v Čechách*. Praha 2008, s. 153–175, zejm. s. 154–155.

¹³ Roku 1661 získali její matka Ludmila Benigna z Říčan, vdova po Františku Karlovi Matyášovi, a Adolf Vratislav ze Šternberka císařský diplom, jenž jim „restituoval“ hraběcí titul, ke skutečnému předání diplomu došlo roku 1664. Viz MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004, s. 599–601.

¹⁴ Tamtéž, s. 92, 95.

disponoval ovšem pouze titulem skutečného komorníka Jeho Milosti císařské. Již v této době však pomýšlel na úřednickou kariéru, pro niž byl disponován rovněž důkladným vzděláním – mj. patřil do okruhu žáků Bohuslava Balbína.¹⁵ Dva roky po smrti první ženy se stal radou nad apelacemi, roku 1678 místokancléřem, roku 1685 prezidentem nad apelacemi, roku 1687 tajným radou a o rok později dvorským sudím.¹⁶ Tiskem pohřebního kázání nad svou chotí se mohl mladý Karel Maxmilián symbolicky zařazovat mezi sociální elitu, uctívající své zesnulé moderními médii posmrtné památky. Podobné pohnutky vedly například roku 1679 Františka Antonína Šporka k vydání německého pohřebního kázání nad svým hraběcím otcem (dodejme selského původu).¹⁷ Přestože jediný manžel je ze všech příbuzných zmíněn jmenovitě, a to již na titulním listu, domnívám se, že řada dalších (nepřímých) indicií nás motivuje zpochybnit jeho objednavatelskou úlohu a zvážit, zda iniciátory tisku nebyli Šternberkové – matka Ludmila Benigna roz. z Říčán a sourozenci, Václav Votěch a Jan Norbert ze Šternberka.

Celým kázáním prolíná motiv zlaté hvězdy, který si Václav Plevňovský vypůjčil ze šternberského erbu.¹⁸ Hvězda dominuje titulu kázání, jež počíná slovy „Jasná zlatá hvězda šternbersko-lažanská“, je obsažena v úvodním citátu ze starozákonní Jóbovy knihy (*Qui stellas claudit quasi sub Signaculo* – Kterýžto hvězdy zavírá jako pod pečeti, Jób 9,7) a důmyslně prochází v mnoha významových rovinách celým textem. Základní metafora vychází z úvodního citátu a spočívá v přirovnání zesnulé Marie Maxmiliány k jasné, zářící hvězdě, která svými ctnostmi coby paprsky osvětlovala zemi, byla však „nemilostivou, dokonale zaslepenou a nerozšafnou“ smrtí zhasena. „Leží ona nyní v hrobě oblakem smrti zapečetěná“, avšak co bylo zapečetěno, pokračuje Plevňovský s odkazem na úvodní motto a křesťanskou víru ve zmrtvýchvstání, „to někdy bývá zavřeno, někdy otevřeno“. Tato útěšná připomínka Kristova vítězství nad smrtí a víry v život věčný tvoří vstup do celého kázání, v němž se Plevňovský soustředí na vypsání ctností, jimiž hvězda – Marie Maxmiliána – zářila ve svém pozemském životě. V závěru se kazatel k této metafoře vrací a zvěštuje ještě jednou slibovanou útěchu: „Jestli kdo život v pobožnosti strávil, smrt jeho nic zlého není, neboť jest k nesmrtnosti přenesení.“ Hraběnka Lažanská byla v podobě zlaté hvězdy díky svým ctnostem přenesena na Nebesa, neboť „když někdo pobožně umírá, tehdyž Nebi a Věčnosti šťastně zrozen bývá a dokonává své vítězství...“.

Motiv hvězdy (zlaté, zářící) však nabízel kazateli daleko bohatější variety: celý text je doslova prošípován dalšími a dalšími hvězdnými metaforami, jež jsou zpravidla podloženy vhodnými citáty z Písma, ale také dalších křesťanských autorit (vedle citátů ze sv. Augustina, Jeronýma, Řehoře či Tomáše Akvinského a dalších se poměrně často odvolává na sv. Jana Zlatoústého). Marie Maxmiliána je (v době svého dětství) přirovnána k hvězdě jitřní, jež „v prostřed mlhy svítila“, při chvále její poslušnosti je přirovnána k hvězdě pevně vetknuté do oblohy, která dle kazatele na rozdíl od planet-bloudících

¹⁵ Karlu Maxmiliánovi věnoval Balbín jeden epigram ve sbírce *Včelí roj* z roku 1663 a dedikoval mu *Nástin humanitních disciplín* (1666). PREISS, P.: *Patria*, s. 161–163.

¹⁶ *Ottův slovník naučný*, díl XV. *Krajčij – Ligustrum*. Praha 1900, s. 750; MAŤA, P.: *Svět*, s. 439.

¹⁷ PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Nesmrtelná sláva vojevůdce. Pohřební kázání nad generálem Janem Šporkem, rodová komemorace a historiografie*. Historie a vojenství, 1, 2009, s. 31–43.

¹⁸ Šternberkové mají v erbu osmicípou zlatou hvězdu na modrém poli. K heraldickým motivům v pohřebních kázáních viz NOVOTNÝ, David: *Heraldické motivy v pohřebních kázáních raného novověku*. Genealogické a heraldické listy, XXIX, 2009, č. 1, s. 30–43. Autorovi děkuji za laskavé zapůjčení rukopisu.

hvězd „vlastního běhu nemá, než hnutím a během oblohy, v které vězí, se hejbá a běhá...“. Když kazatel dlouze líčí její úctu k Panně Marii, ztotožní zesnulou s jednou z hvězd, která zdobí Mariinu svatozář.¹⁹ Rovněž v samém závěru kázání, kdy kazatel vyzývá, jak je pro katolická pohřební kázání obvyklé, k modlitbám za duši zesnulé, se objevuje naposledy motiv hvězdy: „Kdyby snad ještě nějaký zemský prášek, aby se před Bohem na Nebi v slávě tato hvězda až podnes nestkvěla, překážel, pozůstává, abychom my skrze služby Boží... ten prášek skrz naši pobožnost setřítí se přičinili...“. Účastníci bohoslužeb, resp. čtenáři kázání mají pomocí známých prostředků napomoci hvězdě (ubohé duši) z očištění.

V kontextu bohatého využití šternberského erbovního znamení v metaforice plynoucí z motivu zlaté hvězdy překvapí nulové využití rodové legendy – hvězdy, která vedla Tři krále do Betléma. Motiv, který poprvé použil v Diadochu Bartoloměj Paprocký z Hlohov, byl rozpracován Janem Tannerem v jeho dějepisném díle o rodě Šternberků²⁰ a v barokním období byl aktualizován v uměleckých zakázkách členů rodu. Kazatel se o rodu zmiňuje, ovšem pouze kratičce a nijak konkrétně – připomíná jeho starobylost a konstatuje, že je „okrasou české země“. Nezmiňuje dokonce ani slavné předky, ani rodiče – pouze o Mariině matce neosobně hovoří, když chválí poslušnost Marie Maxmiliány, již projevovala za svobodna ke své matce a po sňatku k manželovi. Absence otcovské autority v kazatelových slovech nás nesmí překvapit – František Karel Matyáš ze Šternberka zemřel již roku 1648 a Ludmila Benigna z Říčan († 1672) vychovávala své děti, včetně tehdy sedmileté Marie Maxmiliány, sama. Překvapivější však je, že rodiče jsou pomínuti jakožto součást rodové posloupnosti, z níž „jasná hvězda“ pošla. Plevňovský přitom mohl při oslavě dějin rodu elegantně využít drobného panegyricko-historického spisku *Vestigia virtutis* připisovaného Janu Tannerovi z roku 1661, vytištěného tedy čtyři roky před Mariinou smrtí, v němž jsou slavné dějiny rodu stručně popsány. Jak nedávno upozornila Petra Zelenková, vylíčení slavných dějin rodu, ať už textové, či ikonografické na základě návrhů Karla Škréty, bází na motivu starobylosti, v němž dějiny Šternberků počínají vestfálským hrabětem Burkhardem (na něj se odvolávala při úsilí o „obnovení“ říšského hraběcího titulu Ludmila Benigna), a současně vyzdvihuje postavu Jaroslava ze Šternberka a formuluje legendu o odražení Tatarů od Olomouce v polovině 13. století.²¹ Další inspirací se mu mohlo stát pohřební kázání nad Zdeňkem ze Šternberka († 1617), jež obsahuje mj. pasáž oslavující

¹⁹ Motiv se podivuhodně shoduje s ikonografií univerzitní teze Jana Antonína Binaga z roku 1670 podle návrhu Karla Škréty, v níž je Panna Marie, resp. Staroboleslavské palladium obkrouženo jedenácti osmicípými hvězdami, v nichž jsou umístěny portréty tehdy žijících mužských potomků rodu Šternberků. Viz ZELENKOVÁ, Petra: „*Vidi stellas undecim...*“ Šternberské alegorie na grafických listech podle Karla Škréty. Umění, LIV, 2006, s. 327–342, zejm. s. 333–337; Táž: Dvě Škrétovy teze pro Jana Antonína Binaga: Příběh zapomenutého rodu a jednoho zastavení Staroboleslavského paládía. In: Verba volant, Scripta manent. Příspěvky z kolokvia o kresbě a grafice Anně Rollové k narozeninám. Praha 2006, s. 36–44.

²⁰ Latinský rukopis byl dokončen roku 1674, tiskem dílo vyšlo v německém překladu roku 1732, viz TANNER, Johannes: *Geschichte Derer Helden Von Sternen...* Prag 1732. Vědecká knihovna Olomouc (dále VKOL), sign. II 34.440; MAŤA, P.: Svět, s. 725; PREISS, P. – HORYNA, M. – ZAHRADNÍK, P.: c. d., s. 32.

²¹ V dubnu 1241 pronikli Tataři po bitvě u Lehnice krátce na Moravu. Podle legendy oblehli Olomouc, jejíž obranu měl řídit Jaroslav ze Šternberka. Motiv, zpracovaný Paprockým v Diadochu, se stal klíčovým tématem rodové slávy a specifického vyjádření dospěl také v kontextu uměleckých zakázek jezuitů v Olomouci. ZELENKOVÁ, P.: c. d., s. 328–330; o rozhodujícím podílu Tannera na barokním oživení rodového hrdiny viz PREISS, P. – HORYNA, M. – ZAHRADNÍK, P.: c. d., s. 33.

dějiny rodu a jmenovitě i některé jeho významné členy.²² Zdá se, že kazatel pouze využil motivicky bohatý motiv šternberské hvězdy, aniž by hodlal důsledněji oslavovat její rod jinými než heraldickými prostředky.

Kazatel mohl upřednostnit šternberskou hvězdu před erbovním znamením Lažanských, fragmentem kola se dvěma loukotěmi, pouze z důvodů rétorických. Jak trefně poznamenal D. Novotný, „loukoť (část kola) Lažanských z Bukové lze pro potřeby podobné promluvy užít opravdu velmi těžko“.²³ Musíme ovšem předpokládat, že Plevňovskému byly známy tiskoviny, které nechal Karel Maxmilián Lažanský vytisknout u příležitosti obhajoby univerzitních tezí na Karlo-Ferdinandově univerzitě roku 1658, na nichž se mj. objevuje aluze na rodový erb v souvislosti s atributem sv. Kateřiny, patronky filozofie, tedy s kolem, do něž měla být vpletena a který rozmetaly blesky.²⁴ Rovněž překvapivá (alespoň v kontextu našich dosavadních znalostí o katolických pohřebních kázáních z aristokratického prostředí) je absence jakékoli bližší informace o jejím manželovi a jeho rodu. Pokud by hrabě Lažanský byl investorem a inventorem tisku, lze se oprávněně domnívat, že by jej využil k důraznějšímu zviditelnění sebe sama a slávy svého rodu prostřednictvím kratších či delších exkurzů do rodových dějin. Jen pro zajímavost uvedme, že o pouhý rok později, než vyšlo Plevňovského kázání, mu připsal Bohuslav Balbín svůj *Nástin humanitních disciplín* (1666) a v květnaté dedikaci oslavuje prastarý původ Lažanských, sahající v Balbínově fikci do 10. století.²⁵

Preference šternberského rodového znamení, hvězdy, nad lažanskou loukotí a absence oslavy rodu Lažanských jsou prvním důvodem, vybízejícím k domněnce, že to byli právě Šternberkové, a nikoli manžel, kteří tisk kázání objednali. Tato teze dostává ještě reálnější obrysy, zamyslíme-li se současně nad místem, na němž byla Marie Maxmiliána dle svého přání pochována. Pohřebištěm Lažanských z Bukové se na počátku 17. století stala bazilika Nanebevzetí Panny Marie premonstrátů na Strahově. Jejich hrobka se nachází v kapli sv. Kříže, která přiléhá k presbytáři na evangelijní straně. Kryje ji mramorová deska, která nápisy rozmístěnými ve čtyřech rozích informuje, že zde jsou pohřbeni Šebestián Lažanský z Bukové († 1611) a jeho manželka Zuzana Lažanská, roz. Nebilovská z Drahobuze († 1625) a že desku z červenohnědého mramoru nechal zhotovit jejich syn Ferdinand Rudolf († 1657) společně se svou manželkou Markétou Lažanskou, roz. Vratislavovou z Mitrovic.²⁶ Oba zde také po své smrti byli pohřbeni, stejně jako jejich děti – synové Rudolf Jiří († 1659) a Karel Maxmilián († 1695), manžel naší zesnulé, i jeho druhá manželka Anna Alžběta ze Spankau († 1709).²⁷ Na jižní stěně kaple sv. Kříže, v níž se rodová hrobka Lažanských

²² Jeho autor, děkan vyšehradské kapituly Jan Sixt z Lerchenfelsu, zmiňuje Jaroslava ze Šternberka a jeho hrdinnou obranu „země moravské“ před „dvěma Tyrany Belou a Petou“, a Zdeňka ze Šternberka, který byl vůdcem a zakladatelem zelenohorské jednoty bojující proti Jiřímu z Poděbrad („kterýž jsouce nejvyšším purkrabím Království českého víru svatou katolickou proti Jiřímu králi českému statkem i životem obhajovati hotov byl“). SIXT Z LERCHENFELSU, Jan: *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka, na Oustí etc. J. M. arciknížete Leopolda rakouského komorníka. Kterýž léta tohoto 1617 věku svého 26., dubna měsíce, dne 24. z této smrtedlnosti vykročil a v hlavním městě kostele svatého Víta na Hradě pražském 23. dne měsíce máje slavně jest pochován...* Praha 1617. Knihopis č. 15880a. SK, sign. HL II 56 přív.

²³ NOVOTNÝ, D.: c. d., s. 41.

²⁴ PREISS, P.: *Patria*, s. 155–161; PREISS, P.: *Česká barokní kresba*. Praha 2006, s. 56–57.

²⁵ PREISS, P.: *Patria*, s. 161–165.

²⁶ HLINOMAZ, Milan: *Náhrobníky ve Strahovské bazilice*. Heraldika a genealogie, 1–2, 1998, s. 23–26.

²⁷ POUZAR, V.: c. d.

nachází, nechali Karel Maxmilián a Anna Alžběta ze Spankau umístit mramorový epitaf upomínající na její rodiče.²⁸ Tradice pohřbívání na Strahově pokračovala i v následující generaci, když zde byli pohřbeni Eva Eleonora († 1717), Adam († 1737) a patrně též Václav Josef († 1715), děti Karla Maxmiliána z druhého manželství.²⁹ Přestože v roce smrti Marie Maxmiliány (1665) zde byla, a to na prestižním místě a již označena náhrobní deskou, rodová hrobka Lažanských, přestože lze vzhledem k již třem generacím pochovaných Lažanských na Strahově hovořit o rozvinuté rodové tradici, a přestože bylo možno očekávat, že zde jednou spočine i tělo jejího manžela, nebyla zde Marie Maxmiliána pohřbena.

Místem posledního odpočinku se dle jejího přání (jak je zmiňuje Plevňovský v kázání) stal jezuitský kostel sv. Salvátora na Starém Městě pražském a zde se též konaly zádušní obřady s pohřebním kázáním. Dle kazatele si Marie Maxmiliána přála, aby zde v případě brzkého úmrtí byla pochována i její právě narozená dcera.³⁰ Předpokládá se, že tento kostel – jakožto součást jezuitského komplexu budovaného na Starém Městě pražském od šedesátých let 16. století – patrně brzy získal pro staroměstské obyvatele stejnou úlohu, jakou pro malostranské plnil augustiniánský kostel sv. Tomáše. Již kolem roku 1600 zde založil Jindřich z Písnice hrobku pro cizince vyznávající katolickou víru a jeho atraktivita coby prestižního katolického pohřebiště patrně rostla v letech po porážce stavovského povstání.³¹ Kromě těchto obecných souvislostí mohl svou roli sehrát i příklad strýce Vojtěcha Eusebia ze Šternberka († 1633), který byl v téže kapli u oltáře sv. Františka Xaverského, jak upomíná dosud dochovaný kovový náhrobník, pohřben.³² Určitou intenzivnější vazbu rodiny k oltáři sv. Františka Xaverského v kostele sv. Salvátora naznačuje rovněž Plevňovský ve sledovaném kázání, když vypráví o úctě zesnulé k tomuto světcí: její matka měla v době nějaké její „těžké nemoci“ slíbit „před zdejší oltář S[vatého] Xaveria do lampy světlo...“. Zesnulá „nenadále jako v půl hodince nemocná tak ozdravěla, že z lůžka svého vstala...“. Z diáře koleje sv. Klimenta víme, že když za švédského obléhání Prahy zemřel 9. srpna 1648 na následky postřelení pravé paže její otec František Karel Matyáš ze Šternberka,³³ sloužili v Klementinu dva dny po jeho smrti zpívanou mši a všechny tiché mše „v černém za Jeho Jasnost pana Františka ze Šternberka, který zemřel na ránu utrženou při vpádu Švédů na Malou Stranu“.³⁴ Patrně zde však nebyl (též vzhledem k poměrům ve Švédě obleženém městě) pohřben a ani v předchozích, ani v následujících letech se kostel sv. Salvátora nestal rodovým pohřebištěm konopištské větve Šternberků. Na rozdíl od holické větve, která v 16.–18. století užívala k pohřbívání svých členů kryptu v kostele sv. Bartoloměje v Divišově,³⁵ členové konopištské větve užívali v 16. a 17. stole-

²⁸ HLINOMAZ, M.: c. d., s. 27–30.

²⁹ POUZAR, V.: c. d., s. 17–28.

³⁰ Plevňovský hovoří o závěti Marie Maxmiliány, jež se však nedochovala – nebyla intabulována v zemských deskách a nedochovala se ani v rodovém archivu Lažanských v Státním oblastním archivu v Plzni. Za pomoc děkuji kolegovi Davidu Novotnému a Marii Marešové ze SOkA Plzeň.

³¹ HORYNA, Mojmír – OULÍKOVÁ, Petra: *Kostel Nejsvětějšího Salvátora a Vlašská kaple*. Kostelní Vydří 2006, s. 30–31.

³² Tamtéž, s. 30.

³³ LÍVA, Václav: *Obležení Prahy roku 1648*. Praha 1936, s. 19.

³⁴ BERÁNEK, Karel (ed.): *Zprávy o bojích se Švédy po dobytí Malé Strany a Pražského hradu roku 1648 v diáři koleje sv. Klimenta*. Praha 2002, s. 10–11.

³⁵ NUSEK, Jindřich: *Šternberská krypta v kostele sv. Bartoloměje v Divišově. K lokalizaci, podobě a obsahu pohřebního prostoru*. Středočeský vlastivědný sborník, 23, 2005, s. 21–33.

tí minoritský kostel sv. Michala v Horažďovicích³⁶ a řada Šternberků našla místo svého posledního odpočinku v různých pražských kostelích. V klášteře sv. Anežky je dochován gotický náhrobek Jaroslava ze Šternberka, legendárního rodového obránce Olomouce před Tatary.³⁷ Zdeněk ze Šternberka (1591–24. dubna 1617), komorník arciknížete Leopolda Pasovského, byl roku 1617 pochován v prestižním pohřebišti přímo v katedrále sv. Víta na Pražském hradě.³⁸ S jezuitu v Klementinu udržovala ovšem rodina dlouhodobě intenzivní vztahy, jak ukazuje korespondence jezuitů s vdovou po Františku Karlu Matyášovi ze Šternberka a jejími syny. V prostředí klementinských jezuitů nacházela vzdělaná Ludmila Benigna z Říčan řadu zpovědníků a rádců, kteří jí poskytovali duchovní útěchu, například i po smrti nejstaršího syna Jana Adama roku 1653. Mezi její korespondenty patřil i budoucí šternberský historiograf Jan Tanner³⁹ a intenzivní korespondenci s ním udržoval i její syn Václav Vojtěch ze Šternberka.⁴⁰

Zdá se, že funerální slavnosti provázající uložení těla mladé Marie Maxmiliány preferovaly – prostřednictvím symboliky místa uložení těla a metaforikou pohřebního kázání – jednoznačně rod jejího původu, a nikoli rod manželův. Do jaké míry je tato distance od manželova rodu v posmrtné komemoraci výjimečnou, si ve vztahu k volbě pohřebiště netroufám posoudit. Také z jiných případů ovšem máme explicitně doloženo, že objednavatelem pohřebního kázání byli příbuzní z původního rodu. Když při porodu druhého dítěte zemřela roku 1620 Polyxena, dcera Adama ml. z Valdštejna, provdaná roku 1615 za Adama mladšího ze Šternberka, konal se pohřeb sice ve šternberských Postoloprtech, jedno z celkem dvou vytištěných kázání ovšem objednala u kazatele, jak vyplývá z dedikace, její teta Kateřina z Valdštejna.⁴¹ Ani ve vztahu k využití otcova erbovního znamení nelze naše kázání považovat za zcela ojedinělé, jak dokládají některá další kázání z českého prostředí, liší se ovšem absolutním pomínutím erbu a přízviska manželova. V kázání jezuitu Jana Mageta nad Cecilií Radegundis Claudií z Liechtensteinu-Castelkorna⁴² kombinuje zdárně kazatel erbovní znamení původního rodu zesnulé s hojnými připomínkami manželova přízviska, takže se kázání hemží „kamením světle se blyštícím, „lichtenštejnským světlem“ a „drahým kamením, jež plnohodnotně zastupuje symbolickou reprezentaci manžela. Také Václav Augustin Kozojedský si v kázání nad Annou Klárou Vráždovou

³⁶ V testamentu si zde přál být pochován Václav Vojtěch ze Šternberka († 1708), bratr naší Marie Maxmiliány, s poukazem, že zde odpočívá jeho děd Adam († 1623). PREISS, P. – HORYNA, M. – ZAHRADNÍK, P.: c. d., s. 42.

³⁷ Existenci Jaroslava ze Šternberka poprvé zpochybnil František Palacký. SEJK, Roman: *Urozenost, majetek a moc (Šternberkové v 16. a 17. století)*. In: *Středočeský sborník historický*, 28–29, 2002–2003, s. 3–54, zejm. s. 4–5.

³⁸ SIXT z LERCHENFELSU, J.: c. d. Zde uváděná data jsou převzata z kázání, jež je dedikováno „Urozeným pantátkům Václavovi Klimentovi a Františkovi Matyášovi Karlovi... vlastním synům pana Adama staršího ze Šternberka...“ Zesnulý Zdeněk ze Šternberka, syn Jana ze Šternberka (†1595), držel po svém otci Úštěk. Byl synovcem Adama a bratrancem Františka Karla Matyáše, viz *Ottův slovník naučný*, díl. XXIV. *Starožitné – Šyl*. Praha 1906, s. 782–783.

³⁹ SCHULZ, Václav (ed.): *Korespondence jezuitů provincie české z let 1584–1770. Z archivu Musea Království českého*. Praha 1900, listy č. 43–53, 55, 59, 60, 73, 75, 76, 79.

⁴⁰ PREISS, P. – HORYNA, M. – ZAHRADNÍK, P.: c. d., s. 35, 38.

⁴¹ ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan: *Kázání pohřební nad tělem mrtvým urozené a poctivé paní, paní Polexiny Šternberkové, rozené z Valdštejna a na Pátku...* (dále jen *Kázání*). Praha 1621. NK ČR, sign. 54 G 3008 neúpl. Knihopis č. 14889.

⁴² SLÁDEK, M.: *Vítr jest život člověka*, s. 188–207; NOVOTNÝ, D.: c. d.

zdařile pohrává s kombinací přízvisek otce, matky a manžela.⁴³ Podobně roku 1741 využil Antonín Josef Dreser v pohřebním kázání nad Maxmiliánou Marií z Rottálu, rozenou z Lichtensteina, kombinaci odkazů na oba rody, které vystupují v harmonické symbióze.⁴⁴ Součástí kázání jsou rovněž dva delší historické exkurzy, v nichž Dreser vyjmenovává některé významné předky z obou rodů a popisuje jejich slavné činy.

V případě Marie Maxmiliány Lažanské můžeme zvážit zainteresovanost její matky, vzdělané Ludmily Benigny, která ovdověla již roku 1648 a vychovávala své děti dlouhá léta sama. Aktivní přístup vdov k funerálním tiskům popsala literatura pro prostředí některých luteránských knížecích dvorů v 17. století. Nejlépe zpracovaným případem je bohatě ilustrovaná kniha, již nechala vytisknout landkraběnka Sofie Eleonora Hessensko-Darmstadská po smrti svého manžela roku 1661, v níž se sama stylizuje do role antické Artemisie budující po smrti milovaného chotě Mausola nesmrtelný „pomník“ k jeho oslavě a památce.⁴⁵ V našem případě se ovšem pravděpodobnější jeví společná iniciativa její matky s bratry zesnulé Marie Maxmiliány, s Václavem Vojtěchem a Janem Norbertem ze Šternberka. Mladí mužové, studující na přelomu 50. a 60. let u jezuitů v Klementinu, prokázali již roku 1661 zájem na budování rodové paměti, když nechali vytisknout v literatuře dobře známou univerzitní tezi podle kresebného návrhu Karla Škréty a patrně na základě ideového návrhu Jana Tannera. V témže roce jako univerzitní teze vyšlo tiskem u příležitosti ukončení jejich studií rovněž již zmíněné panegyricko-historické dílko, zdobené ilustracemi navrženými opět Karlem Škrétou a připisované Janu Tannerovi.⁴⁶

Šternberkové ostatně k oslavě zesnulých členů rodu prostřednictvím tisků pohřebních kázání přistupovali aktivně již od počátku 17. století: již roku 1617 vyšlo v Praze tiskem výše zmiňované kázání nad Zdeňkem ze Šternberka, roku 1620 a 1621 vyšla dvě kázání nad Polyxenou ze Šternberka, rozenou z Valdštejna.⁴⁷ Rovněž v těchto kázáních je hojně užito mnohovrstevnaté hvězdné symboliky.

Hlavním tématem pohřebního kázání nad Marií Maxmiliánou je popis ctností zesnu-
lé hraběnky: zbožnosti, skromnosti, pokory, poslušnosti, čistoty, úcty k svatým a péče o bližní. Popis dobrého života Marie Maxmiliány graduje líčením scény u smrtelného

⁴³ „Byla naše urozená paní Anna Klára Vráždová...v stavu hora urozená, hora po meči snědá, to jest z Braunbergku, po přeslici železná, to jest z Eisenbergku, po manželstvu lesní, to jest z Kunvaldu...“. SLÁDEK, M. (ed.): *Václav Augustýn Kozojedský: Nit života přetržená léta 1676* (dále jen *Václav Augustýn Kozojedský*). In: Posel z Budče, 16, 1999, s. 27–34.

⁴⁴ „...Je-li to možná, aby ten mezi drahými lichtensteinskými kameny třpytící se diamant svůj blesk proměnil! Aby ta vysoce urozeného rottalovského rodu ourodná oliva z kořene se vyvrátila!... Nermuť se tehdy, vysoce osvícený lichtensteinský dome, že tvá všeho náboženství jasnost se trochu zatměla. Nermuť se vysoce urozený rottalovský rode, že tvá rodina velkou okrasu ztratila...“. DRESER, Josef Antonín: *Život nesmrtelný vysoce osvíceney a vysoce urozeney paní, paní Maximiliány Marie Beatricis, Sv. Římské říše rozené kněžny z Liechtensteinu, ovdovělé hraběnky z Rottalu, paní na Zborovicích...* Olomouc 1741. VKOL, sign. II 630.245, přív. 48.

⁴⁵ BEPLER, Jill – KÜMMEL, Birgit – MEISE, Helga: *Weibliche Selbstdarstellung im 17. Jahrhundert. Das Funeralwerk der Landgräfin Sophia Eleonora von Hessen-Darmstadt*. In: Wunder, H. – Engel, G. (Hrsg.): *Geschlechterperspektiven. Forschungen zur Frühen Neuzeit*. Königstein/Taunus 1998, s. 441–468.

⁴⁶ ZELENKOVÁ, P.: c. d., s. 328–330.

⁴⁷ MEGANDER, Christof: *Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Polixenou Šternberkovou, rozenou z Valdštejna...* Praha 1620. NK ČR, sign. 54G 3010; ROSACIUS HOŘOVSKÝ, J.: c. d.; SIXT z LERCHENFELSU, J.: c. d. Databáze německých tisků 16. a 17. století (vd 16 a vd 17) nevidují německy tištěné pohřební kázání nad v Čechách usazenými členy rodu, rovněž rešerše databáze pohřebních kázání Forschungsstelle für Personalschriften v Marburgu neposkytla pozitivní výsledek (<http://web.uni-marburg.de/fpmr/>).

lože. Podobné schéma není ve funerální homiletice ničím neobvyklým, ba právě naopak. Kazatelé se snaží vylíčit život zesnulého v co nejsvětlejších barvách a současně v soulase s dobovým ideálem, odpovídajícím pohlaví, věku, sociálnímu postavení, profesi, stavu. Zpravidla opakují základní vzorce dobrého chování, zasazují je do rámce křesťanských ctností a dokumentují je prostřednictvím drobných příhod a konkrétních situací ze života zesnulého. Popisují ideál konkretizovaný na příkladě právě oplakávaného člověka, a současně popisují konkrétního zesnulého v kontextu dobového ideálu. Popis ctností Marie Maxmiliány lze shrnout do dvou základních okruhů – její zbožnosti a dobré smrti. Všechny v těchto souvislostech popisované ctnosti jsou dokládány konkrétními detaily z Mariina soukromí. Atmosféru intimně líčených scén kazatel umocňuje opakovaným tvrzením, že svou zbožnost, dobré skutky a ctnosti Marie Maxmiliána nestavěla na odiv, ale jako pravá křesťanka „nad míru před lidmi své dobré skutky krýti uměla“. Klíčovou otázkou, již si nutně musíme položit při interpretaci údajů obsažených v pohřebních kázáních, je jejich důvěryhodnost. Skutečnost, že se kazatelé soustřeďují na chválu zesnulého, dává příležitost ke zpochybnění jimi uváděných údajů. Jak poukázala na rozboru luteránských pohřebních kázání nad ženami Cornelia Niekus Moore, je možno je chápat jako směs idealizovaného obrazu, kodifikovaného dobovými představami o správném chování, na druhou stranu ovšem nelze popírat praktikování tohoto ideálu v životních zvyklostech dané společnosti.⁴⁸ Autorka sama analýzu pohřebních kázání nad ženami zdárně využila k popisu čtenářských zvyklostí žen v 17. století, když popsala a interpretovala kazateli hojně uváděnou literaturu, jejíž četbě se zesnulé věnovaly v rámci své každodenní zbožnosti.

Marie Maxmiliána Lažanská měla v době svého dětství a mládí prokazovat lásku k Bohu svým opovržením vůči záležitostem světa a marnotratností těla. Popisuje „mrtvení sebe samé“, jehož „velká milovnice byla“: pás cudnosti, sebemrskání, uzlovatými provázky, opovržení pohodlnou postelí. Měla lehávat na „tvrdé zemi, toliko kobereček sobě podstelouc“, a při modlení klekávat „na drobném kameníčku, čemuž i mozoly na kolenách pozůstavené svědectví také dávali“. Katolická pohřební kázání raného novověku – lze-li soudit z dosud jen omezené znalosti tohoto žánru – budou patrně plna popisů exaltovaných zbožných projevů, tak jak je od tehdejších věřících církev očekávala. Popisy postů a sebeumrtvovacích praktik dosahují někdy až drastické podoby. Regina Oleśnicka, manželka Mikuláše na Dąbrowicy Firleje (1588–1635/6), kastelána vojnického, lubelského a kazimierského, měla dle kazatele Andrzeje Radawieského nosit pod šaty železný pás s ostrými hřeby, jež na Velký pátek nesundala celých osmnáct hodin.⁴⁹ Obvyklým postupem kazatelů je vyprávění drobných životních příhod: Marie Kateřina Manz konala dle kazatele zbožné poutě a když ji jednou při návratu z Altötting uviděl bosou kráčet v silném dešti její strýc, rektor tamní jezuitské koleje, nechal pro ni zapřáhnout kočár, který ovšem Marie Kateřina odmítla a pokračovala ve své pouti v lijáku vedle kočáru.⁵⁰

⁴⁸ NIEKUS MOORE, Cornelia: *Erbauungsliteratur als Gebrauchsliteratur für Frauen im 17. Jahrhundert: Leichenpredigten als Quelle weiblicher Lesegewohnheiten*. In: Bödeker, Hans Erich (Hrsg.): *Le livre religieux et ses pratiques, Der Umgang mit dem religiösen Buch*. Göttingen 1991, s. 291–314, zejm. s. 293–294.

⁴⁹ TOMAN, Lucie: „*Ucz się śmiertelną będąc dobrze żyć i dobrze umierać*“. Olomouc 2008 (nepublikovaná seminární práce na FF UP); RADAWIECKI, Andrzej: *Rozwód załosny, który śmierć wczyniła z dobrą Małżonką, Iasnie Wielmożnego Pana, P. Mikołaja Fierleia na Dambrowicy, Kasztelana Woynickiego, Starosty Lubelskiego, Kazimierskiego, &c.* Lublin 1632, s. 22.

⁵⁰ BOGE, B.: *Nekrolog als Handlungsanleitung für weibliches Wohlverhalten. Zur Leichenpredigt auf Maria Catharina Manz aus dem Jahr 1654 (dále jen Nekrolog)*. In: Boge, B. – Bogner, R. G. (Hrsg.): *c. d.*, s. 131–169, zejm. s. 145.

Vhodným motivem k prezentaci zesnulé jako cudné světice opovrhující vnějším světem a upírající svou mysl cele k Bohu se kazateli stalo téma kráslení ženského těla. Marie Maxmiliána měla nenávidět „zbytečného šperkování a krojův přespólních“. Motiv odmítání módních novinek či přímo výstřelků ženské módy a preference tradičního, konzervativního šatníku graduje informací, že zvláště nenáviděla šaty s hlubokým dekoltem. Při „čepení a strojení“ nehleděla hříšně do zrcadla, ale věnovala se četbě v „pobožné knížce“ nebo hleděla na krucifix. Podobný motiv se objevuje také v luteránských kázáních, v nichž si ženy při určitých domácích pracích, jako předení, pletení a šití, předčítaly z Bible. Při oblékání a toaletě měly rozjímat, jak si vojáci rozdělávali Kristův oděv, a skrze bohobojné myšlenky se zdržet přílišné nádhery.⁵¹ Plejádu konkrétních detailů z ložnice Marie Maxmiliány zakončil Plevňovský moralizujícím kontrastem: zdobení těla věnovala malou péčí, neboť věděla, že „což spomůž u Boha míti tělo vyhlazené, duši pak zašpiněnou a ukoptěnou“?

Kazatel na různých místech zmiňuje jednotlivé prvky každodenního a ročního cyklu náboženských úkonů zesnulé: ke každodenním aktivitám patřilo „dlouhé s Bohem jednání“, které trvalo často i dvě hodiny („obzvláště když ještě v stavu svobodném zůstávala“), ráno a večer se křížem žehnala se slovy „Jesus, Maria; a říkávala, že jest to Ježíše a Marii do mysli a srdce vpustiti“, každý večer před usnutím zpytovala svědomí. Dovídáme se (v kontextu s popisem mariánské zbožnosti), že se každého dne měla modlit k Panně Marii loretánskou litanii, růženec a hodinky. Zbožnost projevovala k mnoha svatým, z jejich jmen „ona sobě letanii udělala a každodenně ji nábožně říkávala“. Plevňovský rezignuje na jejich vyjmenovávání („kdybych všechny zejména vyčítati měl, ani čas by mi nepostačil“), rozhodne se zmínit pouze sv. Františka Xaverského, „obzvláštního jejího orodovníka“. Zdůrazňuje zintenzivnění modliteb a rozjímání v době Adventu a v postní době, kdy kromě obvyklých modliteb přidávala (zdůrazňuje, že v kleče) rozjímání o „tajemstvích vtělení a umučení Páně“. V postu každého dne absolvovala „ňáké mrtvení“, cvičení v nějaké ctnosti a polepsení v „ňákém nedostatku“. Na Veliký Pátek nebo Bílou sobotu trávila na modlitbách celý den. O velkých svátcích a každou neděli v Adventu a postu přicházela ke zpovědi a svatému přijímání. V době pašijí zintenzivňovala své modlení za duše v očistci – v noci se měla nechávat každou hodinu budit, aby mohla pobožně rozjímat „tajemství umučeného Ježíše“. Zajímavý je důraz na soukromou zbožnost. Kazatel sice uvádí, že Marie Maxmiliána nevynechala jedinou příležitost k účasti na mši svaté, zdůrazňuje však, že „veliká byla milovnice soukromního obcování“ v samotě, která jí byla rájem, v němž mohla „svobodněji než mezi lidmi jednati“ s Bohem. Důraz na soukromí při každodenních zbožných rituálech obsahují jak další katolická, tak luteránská kázání, v nichž se ovšem ženy zavírají do kabinetů a komůrek, aby nebyly při zbožné četbě vyrušovány domácími povinnostmi.⁵²

Podobné pasáže nejsou v kázáních ničím neobvyklým. Ze stejné doby (a stejného sociálního prostředí) máme pro jazykově české tisky analogii v kázání Hynka Mladoty ze Solopysk nad čtrnáctiletou Kateřinou Annou z Říčan,⁵³ nebo Jana Mageta nad Cecilií

⁵¹ NIEKUS MOORE, C.: c. d., s. 295–296.

⁵² Tamtéž, s. 297. Podobně např.: „Takže dost nerada byla, když kdo s jinými světskými věcmi přišel a jí v její pobožnosti překážel“. In: DRESER, J. A.: c. d., nepag.

⁵³ Denně navštěvovala mši, každou středu se postila, přijala „škapulíř svatý“ a „bedra svá páskem s otce Serafinského Františka jest přepásala“, vesele a radostně propěvovala „litanie loretánské, a jiné písničky křesťanské“. MLADOTA ZE SOLOPYSK, Hynek: *Vale, aneb: Poslední žehnání a loučení vysoce urozené panny p. Kateřiny Anny, rozené šlechtičny z Říčan...* Praha 1674. NK ČR, sign. 54 G 3020; SLÁDEK, M.: *Malý svět jest člověk aneb výbor z české barokní prózy*. Jinočany 1995, s. 221–230.

Claudií z Liechtenstenu-Castelkorna z roku 1667: podobně jako Plevňovský, také Maget líčí „každodenní náboženství“ a během ročního cyklu zintenzivněné religiózní praktiky v době Adventu a Velikonoc.⁵⁴ Popis každodenních pobožností obsahuje rovněž například Dreserovo kázání nad Maxmiliánou Marií z Rottalu: zesnulá měla „celý ranní čas“ věnovat „samému modlení a horlivému rozjímání“, každý den se účastnila mše svaté, a to „i v nemoci své“ v posledních čtyřech letech. Kromě každodenního modlení, k němuž do zámecké kaple svolávala „lid domácí“, se každodenně modlila „nejméně čtyři růžencečky“.⁵⁵ U Plevňovského ovšem zcela chybí tato disciplinační role paní domu a její zbožnosti pro dvůr a služebnictvo. Namísto obvyklých pasáží, v nichž zesnulá svolává společnost obývající její dům ke každodennímu modlení růžence a je své rodině, dvoru a sloužícím příkladem a vzorem,⁵⁶ je Mariina zbožnost líčena ve zcela individuálních konturách.

Všechny ctnosti, projevované během života, gradují na smrtelném loži. Popisy dobré smrti patří ke standardním motivům pohřebních kázání, v nichž kazatelé pomocí často detailních vyprávění o dění posledních dnů a hodin nabízejí pozůstalým útěchu. Ta spočívá v přesvědčení, že správně vykonané rituály na smrtelném loži jsou nadějí ve spásu duše. Marie Maxmiliána projevovala při smrti pokoru a hlubokou zbožnost. Když zpovědník „střelní modlitbičky s ní se modlil“, prosila jej, „aby hlasu popustil, aby ji, když se tak modlí, snad za svatou jinší neměli“. Když se již nemohla sama modlit, tedy „ustanovila“, aby se ostatní místo ní modlili růženec a hodinky k Panně Marii. Zintenzivnila své celoživotní pamatování na duše v očištění a nařídila, aby „po klášterích“ za ně mše svaté sloužili a po její smrti aby „za její duši co nejvíce dobrého se dalo“ s tím, že kdyby to nepotřebovala duše její, „že se to dobře pro dušičky v očištění na onom světě hodí“.⁵⁷ S tím souvisí další motiv – na smrtelném loži pamatovala (stejně jako po celý život) na almužny chudým – večer před svou smrtí prý uslyšela zpívat žebráka pod oknem a přikázala mu dát almužnu. Chvála almužnictví patří opět k tradičním prvkům výstavby životopisu v pohřebním kázání a souvisí s představou očištění.⁵⁸

⁵⁴ MAGET, Jan: *Kázání pohřební obsahující v sobě všeliké vznešené skutky, mravův vejbornost a rozmanitých nábožných ctností chválytebný Boha bojíci život. Vysoce urozené paní, paní Caeciliae Radegundis Cladiae, rozené paní z Belmberku a Hohenburku*. In: Sládek, M. (ed.): *Vitr jest život člověka*, s. 188–207.

⁵⁵ DRESER, J. A.: c. d., nepag.

⁵⁶ „Příkladem svým lidům domácím i cizím tak předcházela, že příbytek její ne dům nějaké kněžny, ale dle všeobecné pověsti klášter se jmenoval... Nebyl žádný den, aby pokaždý v své domácí kapli lid domácí svolati nedala a s nimi hlasitě růženceček, letanie lauretánský a jiné modlitby se nemodlila.“ DRESER, J. A.: c. d., nepag. K této roli žen viz např. BEPLER, J.: *Die Fürstin als Betsäule – Anleitung und Praxis der Erbauung am Hof*. In: Morgen-Glantz. Zeitschrift der Christian Knorr von Rosenroth-Gesellschaft, 12, 2002, s. 249–264.

⁵⁷ Podobně v kázání nad Marií Magdalénou z Helversenu z roku 1663: „Netoliko k nejlaskavějšímu Pánu Bohu svému, netoliko k milosrdné Matičce jeho, k Panence Marii, a k dušičkám v očištění zůstávajícím štedrost svou ukázala, kterážto tak srdce její lítostivě opanovala, že ačkoliv dávno před tím na mrtvé panovala, však v čas poslední nemoci největší starost a štedrost k nim vyjevila, když netoliko za své milé přátele již v Pánu usnulé, ale také za ty, kteří zde mezi živými žádných přátel neb pamětníkův neměli, mše svaté čisti dala...“. Viz *Kázání pohřební, v kterémžto v Pánu Bohu na zámku Krakovci... usnulé a... v Hořejším Nejiřsku v kostele založení s. Tomáše Apoštola Páně... pochované urozené paní Marie Magdalény Helversenové, rozené hrabinky z Dobrše... chvalitebného života ctnosti se přirovnávají ctnostem svaté Marie Magdalény...* (dále jen *Kázání pohřební*). Praha 1663. NK ČR, sign. 54 D 18 přív. neúpl.

⁵⁸ PAVLÍČKOVÁ, R.: *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku* (dále jen *Triumphus*). České Budějovice 2008, s. 83–84.

Víra v očistec a představa, že duším trpícím v očistcovém ohni je možno modlitbou, mši a almužnou pomáhat k ukrácení jejich muk, tvořila jeden ze základních pilířů katolických představ o zásvěti a určovala samu podstatu katolického vzpomínání na mrtvé. Všechny komemorativní strategie směřující k zachování dobré památky byly (vedle nezpochybnitelných důvodů reprezentačních apod.) součástí práce živých ve prospěch duší zesnulých souvěrců, rodinných příslušníků, předků, přátel a sousedů, neboť jen ten, kdo je zachován v paměti žijících, má naději, že právě za jeho duši vykonají tolik a takových skutků, aby byla co nejdříve očištěna a vzata na Nebesa: „Modl[e]te se jedni za druhé, abyste všickni spaseni byli.“⁵⁹ Hluboká víra v očistec a v možnost účinně pomáhat ubohým duším v něm trpícím byla v potridentském období (po krizi způsobené kritikou protestantskými církvemi v 16. století) revitalizována.⁶⁰ Katolická pohřební kázání odrážejí již svou podstatou principy katolické komemorace. Připomínají pozůstalým obavy umírajících, zda budou mít po smrti dostatek přímělců, popisují opatření, kterými pojišťovali aktivity ve prospěch své duše⁶¹ a vyzývají posluchače kázání, aby se modlili za duši zesnulého: „Pakli ještě nějaké poklesky v očistci platí, pomáhejme, aby z něho vyňata, do nebe přišla skrze zásluhy Pána našeho Ježíše Krista.“⁶²

⁵⁹ Těmito slovy zakončil kazatel promluvu nad Zdeňkem ze Šternberka roku 1617, viz SIXT z LERCHENFELSU, J.: c. d.

⁶⁰ MAŤA, P.: *Die Renaissance des Fegefeuers im barocken Böhmen*. In: Bůžek, V. – Štefanová, D. (Hrsg.): *Menschen – Handlungen – Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*. České Budějovice 2001 (= Opera historica 8), s. 139–160; Týž: *Polyxena Pernštejnská z Lobkovic na cestě do barokního nebe (K projevům karmelitánské zbožnosti v českých zemích)*. In: Pánek, J. (ed.): *Vlast a rodný kraj v díle historika*. Praha 2004, s. 387–406; Týž: *Zwischen Heiligkeit und Betrügerei. Arme-Seelen-Retter, Exorzisten, Visionäre und Propheten im Jesuiten- und Karmelitenorden*. In: Ohlidal, A. – Samerski, S. (Hrsg.): *Jesuitische Interaktion in Ostmitteleuropa 1570–1700*. Stuttgart 2006, s. 177–206; Týž: *Arme-Seelen-Rettung in Pressburg, 1646/47. Mikrohistorie einer Massenhysterie*. In: Leeb, R. – Pils, S. C. – Winkelbauer, T. (Hrsg.): *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*. Wien/München 2007, s. 75–97; MALÝ, T.: *Komemorativní kultura v českých zemích raného novověku*. In: Jakubec, O. (ed.): *Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích*. Olomouc 2007, s. 36–43.

⁶¹ Melchior Khlesl v kázání nad Alžbětou Habsburskou (1554–1592), dcerou Maxmiliána II. a v letech 1570–1574 manželkou francouzského krále Karla IX., popisuje její obavy, jež měla dva dny před smrtí svěřit zpovědníkovi, zda najde dostatek přímělců, a vyjmenovává nařízení, jimiž zavázala jí založený klášter klarisek „Marie, královny andělů“: jeptišky měly celý následující rok „pro ni“ zpívat večer vigílie a ráno sloužit mši, ve výroční den její smrti měli sloužit mši všichni kněží ve Vídni. KHLESL, Melchior: *Christliche vnnnd Catholische Leichpredig. Vber die Hochkläglich vnnnd schmerzlich Begräbnuß, der Durchleuchtigisten Fürstin vnd Frawen, Frawen Elisabeth Allerchristlichisten Königin zu Franckreich, gebornen Königin zu Hungern vnd Behaimb, Ertzhertzogin zu Osterreich, Wittib...* Wien 1592. VKOL, sign. 38.150.

⁶² SLÁDEK, M. (ed.): *Vítr jest život člověka*, s. 183. Citovaný úryvek pochází z kázání nad Anežkou Šlapalovou z Humpolce z roku 1687. V tzv. vale, závěrečném rozloučení zesnulé s příbuznými a přáteli formulované kazatelem v ich-formě, vyzývá opětne zejména své děti k modlitbám za její duši a zachování památky: „Při oltáři Páně nezapomínej na mě, pomáhej do nebe... Učiň památku a nezapomínej na hrob můj... Jestliže mne milujete, do nebe mně pomáhejte... Věřím, že spíše ryby budou litati a ptactvo v vodě plovati, nežli byste vy se měly nade mnou zapomenouti. Učiňte památku nad hrobem mým...“. Při proslovu adresovaném dvaceti šesti vnoučatům využívá kazatel očistcového exemplu, v němž jakýsi „svatý biskup“ měl vidění, že mládeneček vytáhl udici z hluboké vody „překrásnou matronu“. Utíkal do kostela, aby zjistil výklad snu a na hřbitově uviděl chlapce, jak se modlí na hrobě matky. „Z toho muž svatý poznal, že matka tu pochovaná skrze modlitbu pacholátka, toho syna svého, z očistce vysvobozena byla a že zlatá udice jest modlitba vroucná.“ Zesnulá Anežka Šlapalová pak ústy kazatele vyzývá svá vnoučata k modlitbám za její

Vedle popisů zbožnosti se Marie Maxmiliána na smrtelném loži také loučí. Její manžel patrně nebyl v Praze přítomen, kazatel převypravuje slova, jež měla umírající na adresu manžela „s jednou vzácnou osobou“ hovořit: Marie Maxmiliána apeluje na nejmenovaného příbuzného (?), aby na jejího manžela, který „velice truchliti bude“, dal pozor, „neb by vám snad žalostí velikou jako nějaká svíčka zhasl“. Ze svého prstu pak má svléknout prstýnek s medailonkem P. Marie Pasovské s přáním, aby jej předali manželovi k jeho útěše. Popisy loučení umírajícího s příbuznými, přáteli a světem jsou tradiční součástí pohřebních kázání již z toho důvodu, že tvoří součást ideálu dobré smrti. Uniknout nám ovšem nemůže, že pasáž, již kazatel spojuje primárně s popisem mariánské zbožnosti zesnulé, je vlastně jediným místem, v němž se hovoří o ctnosti zesnulé v její roli dobré manželky a o vztahu mezi manželi: kazatel konstatuje, že Marie Maxmiliána prokazovala „i při smrti“ lásku ke svému manželovi. Téma manželství a v něm projevovaných ctností, jako je oddanost, poslušnost, podřízenost, svornost a věrnost manželovi, dominující kázáním nad jinými vdanými ženami,⁶³ zde v zásadě chybí, stejně jako situování zesnulé do ctnostné paní domu, starající se pečlivě o vedení domácnosti⁶⁴ nebo rozsáhlejší popis vzájemných manželských emocí.⁶⁵ Například Kozojedský v kázání z roku 1676 nad Annou Klárou Vráždovou postupně vyjmenovává a konkretizuje ctnosti očekávané od dobré manželky: zesnulá byla vždy poslušná „beze všeho odporu, bubláni a reptání“, muže ctíla „jako svou vrchnost“ a „jemu jako služebnice pánu sloužila“, díky své pokojnosti a mlčenlivosti „různicím a svárům v manželství panovati nedopustila“, těžkosti stavu manželského nesla statečně a trpělivě a svému manželovi byla „pomocnice a sloup“.⁶⁶ Také kázání nad Marií Magdalénou z Helversenu z roku 1662 obsahuje výpravnou pasáž odvolávající se na svědectví čerstvého vdovce: „Mlčím tu neobyčejnou mezi manželi lásku, věrnost, svornost, kterážto svornost tak jest stálá a ustavičná byla, že podle vyznání samého nejmilejšího pana manžela, urozeného pana Oty Jiřího z Herlversen, ty všechny částky a kousky času, kdyby je dohromady spojili, v kterých někdy nějaké spatnické a kratičké nesrozumění mezi nima bylo, že by čas dne jednoho přes těch celých třináct[te] let a patnácte neděl (jak dlouho

duši („...za mne se pomodlete, duši mé pomáhejte...“). K frekvenci očištění v kázáních nad (arci)biskupy viz PAVLÍČKOVÁ, R.: *Triumphus*, s. 165–166.

⁶³ „Napotom v roku 1690. vysoce urozenému (Tit.) pánu, panu Zikmundovi hraběti z Rottalu zasnoubená, skrz celých sedm a dvacet let v té nejvinšovanější svornosti, jednotě, dobrým srozumění, bázni Boží a lásce manželské živá byla, tak že o tom šťastným manželi v pravdě se říci mohlo: Mulieris bonae, beatus Vir – Manželky dobré, blahoslavený muž.“ Eccli 26. v. 1. DRESER, J. A.: c. d., nepag.; BEPLER, J.: *Women in German Funeral Sermons: Models of virtue or slice of life?* In: *German Life and Letters*, 44, 1991, s. 392–403; CLASSEN, Albrecht: *Die Darstellung von Frauen in Leichenpredigten der Frühen Neuzeit. Lebensverhältnisse, Bildungsstand, Religiosität, Arbeitsbereiche*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 108, 2000, s. 291–318, zejm. s. 299.

⁶⁴ LESEMANN, Silke: *Frauen in Hildesheimer Leichenpredigten des 17. und 18. Jahrhunderts*. In: *Hildesheimer Jahrbuch für Stadt und Stift Hildesheim*, 63, 1992, s. 85–97.

⁶⁵ R. Lenz popsal proměnu luteránských pohřebních kázání, k níž došlo od počátku 17. století: pohřební kázání začala obsahovat v části věnované životopisu popisy vzájemných vztahů mezi manželi, manželi a dětmi a sourozenci navzájem, jejich vzájemné emoce a afekty. Zvýšenou frekvenci výroků o citech uvnitř rodiny Lenz interpretoval jako důkaz ústupu „celého domu“ jako sociální formy ve prospěch „malé rodiny“ již v předindustriální době. LENZ, R.: *Emotion und Affektion in der Familie der Frühen Neuzeit. Leichenpredigten als Quellen der historischer Familienforschung*. In: Schuler, Peter-Johannes (Hrsg.): *Die Familie als sozialer und historischer Verband. Untersuchungen zum Spätmittelalter und zur frühen Neuzeit*. Sigmaringen 1987, s. 121–146.

⁶⁶ SLÁDEK, M. (ed.): *Václav Augustýn Kozojedský*, s. 29.

spolu v stavu manželském byli) neučinili.⁶⁷ Lásku, věnost, sebeobětování a pomoc muži při správě panství chválí na Anně Magdaléně, manželce Oty z Oppersdorfu, též Václav František Caelestinus z Blumenberku.⁶⁸ Tento model byl popsán pro luteránská pohřební kázání nad ženami, jejichž personalia (část přičleněná ke kázání a věnovaná životopisu) sledují a oddělují důsledně typické životní fáze ženy (dcera, manželka, matka, případně vdova) a k těmto sociálním rolím přiřazují odpovídající ctnosti a formy chování,⁶⁹ a patrně bude typický také pro kázání katolická, lze-li soudit z nemnoha dosud interpretovaných textů. Birgit Boge analyzovala pohřební kázání, v němž je život zesnulé cele koncentrován na jejího manžela, její ctnosti jsou definovány nikoli samy o sobě, nýbrž v jejich užitečnosti a prospěšnosti pro manžela a rozsáhlé pasáže jsou věnovány popisu intenzivního a pokorného vztahu manželky vůči jejímu muži.⁷⁰ Podřízená a závislá role se projevuje rovněž v náboženství – zesnulá je zobrazena jako následovnice manžela, který jí poskytuje vzor správného religiozního chování. Praktikovaný katolicismus je chápán jednak jako pojítko mezi manželi, jednak jako prostor, v němž se projevuje dominantní a patriarchální pozice muže v manželském páru.⁷¹ Důvodem, proč Plevňovský tato témata, tolik typická pro kázání nad ženami, neuplatnil, snad může být kratičká doba, již Marie Maxmiliána v manželství strávila. Jako pravděpodobnější se ale zdá vliv celkové orientace kazatele na původní rod zesnulé, její individuální osobu a ctnosti související s privátní zbožností. Ostatně ani ta není chápána jako společná aktivita manželů – kazatel nikde nehovoří o společných modlitbách, účstech na mši, nebo dokonce disciplinační funkci muže při vykonávání rituálů vyžadovaných katolickou církví, jako to známe z jiných příkladů.

Téma manželství se v Plevňovského kázání objevuje jen mimoděk, není mu rezervována samostatná pasáž. Dokonce i sňatek je interpretován jako „rozmnožení jasností šternberské rodové hvězdy: „...jak velkého lesku naší hvězdě přibýlo...a tudy rodu svého jasnost skrze spojení s mnohými vzácnými a světlými rody velice rozmnožila...“⁷² Kázání je sice dle titulního listu určeno „k potěšení jejího pana, pana manžele, vysoce urozeného

⁶⁷ *Kázání pohřební*, nepag.

⁶⁸ „Zdaliž kdy...panství tvého opatrovati zanedbala? Ano tak v dluzích velikých jsouce, že z svého vlastního, týž panství tvé milosti, vypláceti nepomáhala? Jak v nemoci tvé milosti o zdraví v létu 1637. se nestarala?...“. CAELESTINUS Z BLUMENBERKU, Václav František: *Poslední ochod k věčnému bytu její mil. vysoce urozené paní, paní Anny Magdalény Opprštorfové...* Litomyšl 1644. NK ČR, sign. 54 G 2999. Drobný tisk z roku 1644 nenazývá jeho autor pohřebním kázáním, ale životopisem („Místo kázání pohřebního život...tuto sem sepsal“), dílko však svým charakterem zcela odpovídá charakteru jiných pohřebních kázání a mohlo vzniknout v souvislosti s ním. Obsahově se soustředí na popis umírání a smrti. V. F. Caelestinus z Blumenberku tehdy působil jako děkan v Kostelci nad Orlicí a farář v Častolovicích a z textu vyplývá, že byl šest let zpovědníkem zesnulé a doprovázel ji v poslední nemoci.

⁶⁹ WUNDER, Heide: *Frauen in den Leichenpredigten des 16. und 17. Jahrhunderts*. In: Lenz, R. (Hrsg.): *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*. Bd. 3. Marburg 1984, s. 57–68.

⁷⁰ BOGE, B.: *Nekrolog*, s. 142–143.

⁷¹ Tamtéž, s. 148.

⁷² Vstup do manželství někdy bývá zdůrazněn a oslavován jako počátek nové životní etapy: „Za tím pak, vnuknutím Pána Boha všemohoucího a jistou vůli svých milých rodičův a přátel stav svobodný proměnila, a léta Páně 1615 v stav manželský vstoupila...“. MEGANDR, K.: c. d., nepag. Kázání nad Sidonií Marií z Eggenbergu se rozsáhle věnuje popisu vztahu mezi manželi, včetně dojemné scény loučení na smrtelném loži, viz NASCHENWENG, Hannes P.: *Die Leichenpredigt für Sidonia Maria von Eggenberg (1615)*. In: *Blätter für Heimatkunde*, 60, 1986, Heft 1, s. 17–22, zejm. s. 21. Ines Elisabeth Klope zdůrazňuje, že údaje jako datum narození, křtu, sňatku, smrti a pohřbu v luteránských pohřebních kázáních téměř nikdy nechybí ani v jinak stručných textech, viz KLOPE, Ines Elisabeth: *Die Gesellschaftliche Situation der Frauen in*

pána, pana Karla Maximiliána, svatě římské říše hraběte Lažanského“, není však (ani jako celek, ani v některé z částí) orientováno na popis manželova smutku ani na jeho útěchu.⁷³ Právě „láska manželská“ a bolest vzniklá smrtí jednoho z partnerů přitom bývají klíčovým tématem útěchy vložené do pohřebního kázání, neboť „žádná bolest v tomto světě větší není a býti nemůže, jako když dvě srdce láskou manželskou a jednomyslnou vírou spojená skrze smrt rozloučená bývají“.⁷⁴ Manželé jsou nabádáni, aby ve svém truchlení přijali „Boží vůli“ a nevzpírali se jí a kazatelé jim nabízejí celou škálu útěšných argumentů, jejichž rozjímání jim má pomoci překonat smutek nad ztrátou manželky.⁷⁵

Zatímco manžel zesnulé je v textu více méně pominut, daleko větší prostor dává kazatel ctnostem mateřským, jež měla Marie Maxmiliána projevit při porodu starostí o to, aby právě narozené dítě stihlo být pokřtěno. Kazatel srovnává Marii Maxmiliánu s pelikánem, krmícím vlastní krví svá mláďata, a se starozákonní matkou z 2. knihy Makabejské (2 Mcc 7,20): stejně jako ona, která raději sleduje smrt svých sedmi synů a nakonec sama umírá, „raději volila [Marie Maxmiliána] bolesti těžké, ano i smrt raději podstoupiti, než aby její dcera věčně měla obličej Božího zbavena býti“. Radikálně odlišně pojal v tomto bodě pohřební kázání Kryštof Megandr nad Polyxenou ze Šternberka († 1620). Šlechtična zemřela ve dvaceti čtyřech letech těhotná, resp. při porodu druhého syna. Podstatná část kázání nejenže oslavuje manželské ctnosti zesnulé, současně se vyrovnává s tématem mrtvé narozeného, a tedy nepokřtěného dítěte. Kazatel pomocí důkladného teologického rozboru srovnává odlišné přístupy různých konfesí (kalvínů, katolíků, luteránů a české konfese), aby v konfesně-konfrontačním duchu ujistil posluchače, že i nepokřtěné dítě má naději v život věčný: „...učitelé strany pod jednou takové dítky nekřtěné k věčnému ztracení nemilosrdně odsuzují, neb o nich tak smýšlí, že v jakémsi zvláštním místě před peklem, kteráž limbum infantum nazvali, zůstávají... protož i tento smysl strany pod jednou, jakožto bludný, od nás evangelitských naprosto se zamítá, neb my tak věříme, že takové dítky in casu necessitatis, rovně též skrze zásluhu Kristovy od Boha víry a věčné spasení dosahují, avšak modo extraordinario, zvláštním způsobem.“⁷⁶ Odlišná řešení údělu ne-

der Frühen Neuzeit. Im Spiegel der Leichenpredigten. In: Schuler, Peter-Johannes (Hrsg.): *c. d.*, s. 147–163, zejm. s. 153.

⁷³ Např. v Kozojedského kázání „Kvílí a naříká tu srdce jejího nejmilejšího pana manžela, že mu z boku kost, druhá jeho duše částka, druhá polovice těla, vinšovaný jeho vezdejších péčí a starostí břeh a útěcha a nejdražší všeho jeho jmění poklad, upřímná, věrná, poslušná, poctivá a bohabojná manželka tak brzkým a nenadálým čase jestiž odňatá.“ SLÁDEK, M. (ed.): *Václav Augustin Kozojedský*, s. 27.

⁷⁴ MEGANDR, K.: *c. d.*, nepag.

⁷⁵ Manžel zesnulé bývá zmíněn na prvním místě při výčtu truchlících pozůstalých (viz ROSACIUS HOŘOVSKÝ, J.: *c. d.*, s. 7) nebo mu může být tisk přímo dedikován, případně k osobě manžela může být orientován úvodní biblický citát (viz BOGE, B.: *Nekrolog*, zejm. s. 139–141). Oblíbenou útěšnou strategií je popis nebeských radostí, jichž zesnulá požívá, včetně jednoznačné výtky, že „...ten by víceji manželku svou nenáviděl, nežli miloval, kdožby ji raději v tomto světě sloužící než v Nebi kralující spatřoval.“ MEGANDR, K.: *c. d.*, nepag. V závěru kázání z roku 1662 autor utěšuje popořadě rodinné příslušníky, mj. i manžela zesnulé. Připomíná ještě jednu lásku, věrnost a svornost, s níž žili jako „jedno srdce, jedna duše. Nepřestane ona na tebe pamatovati na Nebi, jestliže ty nepřestaneš na ni vzpomínati na zemi.“ Viz *Pohřební kázání*, nepag.

⁷⁶ MEGANDR, K., *c. d.*, nepag. Autor se k tématu vrací ještě jednou v závěru kázání, aby se vším důrazem připomněl, že „co se tkne synáčka této paní, paní, kterýž spolu s ní, jakožto s mateří svou pohřben býti má, láskám vašim z správy vejš učiněné to o něm známo jest, že podle duše u Boha jest a odpočívá, neb jej Pán Ježíš v životě matky jeho pokřtil a rouchem svých předrahých zásluh přiodil. Podle těla pak v den

křtěnátek, s nimiž přišly v 16. století jednotlivé konfese, měla v žánrově různých textech věnovaných světu žen a dětí své nezastupitelné místo. Podobně jako jej tematizují pohřební kazatelé, věnují se mu i autoři těhotenských (porodních) příruček. Právě porod se mohl v katolickém prostředí stát oním okamžikem, v němž bylo nekřtěné dítě ztraceno: dětský limbus, zmiňovaný protestantským kazatelem, v němž se duše nekřtěnátky dle katolické věrouky nacházela, sice neobnášel utrpení a trýzeň, již byli vystaveni bezvěrci v pekle, současně však neumožňoval dětským duším těšit se z nebeských radostí a Boží přítomnosti a zbavoval je možnosti vstoupit mezi vyvolené při posledním soudu. Pohřební kázání nad ženami zesnulými při porodu nebyly – vzhledem k četnosti těchto případů – žádnou výjimkou a pamatovaly na ně dokonce i sbírky pohřebních kázání. Ty sloužily jako pomůcky pro kazatele a obsahovaly zpravidla vzorová pohřební kázání, jichž mohli kazatelé využívat jako inspiraci při sestavování smutečních promluv ve své praxi. Kromě kázání určených pro uctění příslušníků různých sociálních vrstev, věkových a genderových skupin obsahují leckdy tyto příručky také kázání vhodná při určitých typech úmrtí (náhlá smrt, smrt na cestě apod.), včetně úmrtí ženy (a dítěte) při porodu.⁷⁷ Jejich argumentace se soustřeďuje na několik stabilních motivů: těžký úděl ženy vyplývající z těhotenství a porodů, nepochybná spása ženy umírající při porodu (na níž se shodují s odkazem na Pavlův 1. list Timotejským, 1 Tim 2,15, kazatelé napříč konfesemi),⁷⁸ boj o život dítěte (za nějž rodící ženy, opět napříč konfesemi, demonstrativně chtějí položit svůj život) a ujišťování o nepochybné spase nekřtěnátky v protestantských církvích, resp. popisy houževnatých bojů o dosažení křtu u katolíků.

Patříčnou pozornost věnuje Plevňovský katolickým rituálům dobré smrti a zdůrazňuje aktivní vyžadování těchto rituálů samotnou umírající. Činorodost umírajícího, důraz na jeho plné vědomí do posledních chvil a popisy konfesně konotovaných rituálů patřily k dobovému ideálu dobré smrti. Marie Maxmiliána měla nejprve žádat, aby se s ní všichni přítomní modlili „letanii loretánskou, modlitbu Páně, pozdravení andělské, srovnání apoštolské a modlitbičku k svaté Panně a mučedlnici Boží Barboře“, vyžádanou svcenou vodou sama sebe „i lůžko své po všech stranách“ pokropila, a „velela“, aby se „i přistojící“ pokropili, „sama prosila“ o poslední pomazání, přičemž si před tím sama umyla ruce a požádala, aby jí omyli nohy, při přijímání „složivši se na postýlce pobožně se chovala a modlila, takže všichni, kteříž při tom byli, z její veliké pobožnosti náramně vzděláni byli“. Didaktický

poslední soudný podobně jako i my z mrtvých vstane a věčného blahoslavenství požívati bude.“ Viz též KRÁL, Pavel: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice 2004, s. 145–146.

⁷⁷ Např. *Funerale kapucína Prokopia von Templin* obsahuje kázání nad ženou zesnulou při porodu a ještě jedno speciální pro případ společného úmrtí matky i dítěte, viz TEMPLIN, Prokopius von: *Funerale, Das ist: Hundert vnnd Funffzig Todten- oder Leich-Predigen...* Salzburg 1670, č. 141, 142 (s. 319–327). Biskupská knihovna Litoměřice, sign. M Q/59. „Dům smutku“ laingenského faráře Georga Pistoria obsahuje mj. tři pohřební kázání nad pannami, dvě nad vdanou ženou, jedno nad šestinedělkou (tj. ženou umírající v důsledku porodu), jedno nad vdovou. PISTORIUS, Georg: *Allgemeines Klaghauß Oder, Catholische Leichpredigen Bey Begräbnussen der Kinder, Jüngling, Jungfrawen, Ehe-Männneren, Weiberen, Kindtbetheren, Wittiben, Alten, Obrigkeiten, Kriegs Officieren, Presthafften, Armen, Bawren, Ehehalten, Handels- vnd Handwercksleuthen, Reisenden, Frembdling, Tagelöhnern, Pfarr herrn, vnd Fürstl Personen...* Dillingen 1658. Bayerische Staatsbibliothek München, sign. 4 Hom. 1735.

⁷⁸ BOROVSKÝ Z BOROVNA, Blažej: *Manipulus Concionum Funebraliū. Pars prima. To jest: Kázání Pohřebních Snopček svázaný a sepsaný z Písma Svatého a Učitelův Církevních*, Díl první. Hradec Králové 1616. NK ČR, sign. 54 G 84 přív. (9. kázání: „Při pohřbu ženy rodící a při porodu umírající“).

aspekt úkonů u lože umírajícího, který kazatel zmiňuje, přitom patří k dalším důležitým momentům dobové mentality a kultury umírání – a kázání jej má zachovat a zvěstovat budoucím. Obdiv kazatele patří Marii Maxmiliáně i za to, že se lehce a naplňujíc dobová očekávání spojená s umíráním loučila se světem ve věku „mladých lidí...kteří teprva, co jsou pohodlí a rozkoše světa okusovat počínají“. Motiv téměř radostného loučení s pozemským světem a připravenosti na cestu k Bohu (Marie Maxmiliána se měla na onen svět odebírat „s velikou ochotností“, „zmužile“ a „vesele“) graduje další pro pohřební kázání obvyklou scénou, v níž umírající těší smutné kolemstojící. „Dvě hodiny před smrtí, když znamenala, že by někteří okolo jejího lůžka smutní stáli, počala je sama těšiti, a že je ona velmi dobře s Pánem Bohem, kterýž ji na onom světě chce míti, spokojená, přede všemi to mluvila. A tázaná byvši, jakby se měla, odpověděla: že velmi dobře,“ přičemž napomínala kolemstojící, aby svou vůli s vůlí Božskou také tak „srovnali“. Následně vykonala přede všemi zpověď, kterou zakončila slovy, „že ráda umře...a beze všeho tehďaz strachu byla“, takže dle kazatele naplnila slova sv. Petra Zlatořečníka: „Všecken smrti strach přemohla.“

Právě v těchto slovech, do nichž ústí několikastránková pasáž popisující scénu u lože umírající, je nutno hledat její základní smysl: Marie Maxmiliána naplnila ideál dobré smrti, tak jak jej popisují příručky dobrého umírání, neboť se plně odevzdala do rukou Božích, neprotivila se jeho vůli, přijala svůj odchod z časného života a v důvěře v život věčný se rozloučila s blízkými a absolvovala potřebné církevní rituály. Tyto a podobné pasáže (jež se v celku pravidelně objevují v pohřebních kázáních) spojují úzce funerální homiletiku s knihami dobrého umírání, které patrně představovaly oblíbenou dobovou četbu. Jako ony totiž distribuují ideál, zde ovšem (na rozdíl od teoretických textů příruček) konkretizovaný na individuální příběh právě oplakávaného, čímž jej formulují jako uskutečněný, a tedy opakovatelný čin. Jeho výsostným smyslem je nabídnout každému jednotlivci návod, jak pomocí přesně definovaných tělesných úkonů a hnutí mysli překonat strach z nevyhnutelné konečnosti lidského života. Základní útěcha, spočívající v křesťanské víře v život věčný („Ale dobrý křesťan s potěšením umírá... neboť se pro slávu odplaty, kteráž se při smrti blíží, raduje a veselí“), je zde rozvedena do nejmenších detailů a nabídnuta čtenáři k osvojení a opakování. Neudiví proto ani idealizovaný popis posledních okamžiků Marie Maxmiliány. Kazatel ji ztotožňuje s labutí (tradičním zvířecím symbolem umírání, neboť při své smrti má krásně zpívat): „...jako náká labuť nebeská“ měla Marie Maxmiliána vesele zpívat žalm 116 (*Laudate Dominum Omnes Gentes*) a „brzy potom mezi hořícím a laskavým k Bohu úpěním a vzdycháním...s světem tímto mile se rozloučila a pokojně v Pánu usnula“. Pasáže, které znějí modernímu čtenáři málo uvěřitelně a provokují jej k neodbytné otázce, zda skutečně lze věřit doslovnému vykonávání návodů obsažených v příručkách dobrého umírání, je nutno pokusit se vnímat z dobové perspektivy. Společnosti, v níž má být úsilí o dosahování spásy prioritou všeho konání, jsou tyto a podobné návody nástrojem útěchy a průvodcem ve všech situacích a všem konání, současně důkazem konkrétní dobré smrti a potvrzením cesty Marie Maxmiliány ke spáse.

Zmínili jsme svrchu, že tisk pohřebního kázání je doplněn o grafiku znázorňující *castrum doloris* (obr. 3). Jeho výzdoba jen doplňuje naši představu o marginální roli, již měl v paměti na zesnulou hrát v budoucnu její manžel. *Castrum doloris* má podobu čtyřstupňové pyramidy na půdoryse obdélníku, potažené černým sukem, na jejímž vrcholu leží rakev se zesnulou. Bohatá výzdoba je rozmístěna na dřevěném zábradlí, jež se

nachází na zemi kolem celé stavby, dále na jednotlivých stupních nízké pyramidy a na rakvi. Ústředním motivem výzdoby je šternberská hvězda, alegorie ctností a motivy memento mori a vanitas.

Výzdoba přízemní části se omezuje na množství svíc. Malé svíce, zasazené v hojném počtu do zábradlí, i čtyři velké ve svícnech v rozích stavby nesou cedule s vyobrazením šternberské osmicípé hvězdy či (v případě čtyř velkých svíc) přímo šternberského erbu. Další malé svícny s hořícími svícemi, tentokrát již bez aluze na erbovní znamení, jsou rozmístěny na jednotlivých patrech castra doloris. Výzdobu nejnižšího stupně tvoří šest štíhlých pylonů zdobených ve vrcholu šternberskou hvězdou, které stojí na vysokých podstavcích a jsou umístěny na delších stranách obdélníku vždy po třech. Podstavce zdobí střídavě osmicípá hvězda a motivy memento mori (z čelního pohledu je patrna lebka se zkříženými hnáty), motivy zmaru a vanitas jsou uplatněny i na stěnách pylonů (šíp se zkříženými hnáty, smrtka se šípem, přesýpací hodiny na lebce se zkříženými hnáty). Tyto jednoduché kompozice jsou v některých případech doplněny prvkem, který snad připomíná obilné klasy (symbol vítězství nad smrtí a Kristova zmrtvýchvstání). Výzdobu druhého patra tvoří dva podstavce, umístěné ve středu delší části obdélníku, na nichž stojí smrtky. V jedné ruce svírají dlouhý šíp skloněný špicí k zemi, druhou rukou pozvedají jablko, do něhož se zakusuje had jako připomínka prvního hříchu a příčiny lidské smrtelnosti. Had svým tělem klene oblouk nad celou stavbou, v jeho vrcholu je umístěna lebka s korunou a opět šternberskou hvězdou. Výzdoba třetího stupně opakuje ve svém rozložení rozvrh stupně nejnižšího: na šesti podstavcích, umístěných po třech na delších stranách obdélníku, a zdobených motivy memento mori (zátiší sestavené z atributů smrtky – kosa a šípu, zkřížené hnáty, přesýpací hodiny) stojí ženské alegorie. Po pravé straně jsou tři teologické ctnosti, vpředu Víra (žena s krucifixem a knihou s plameny), uprostřed Láska (v ruce srdce a zrcadlo) a na konci Naděje (žena s kotvou a holubicí), na protější straně vpředu Mírnost (žena přelévající ze džbánu vodu do poháru) a uprostřed Pokora, žena držící v náručí ovečku. Šestá alegorie je skryta za stavbou. S nesmrtelnými ctnostmi Marie Maxmiliány kontrastují opět připomínky pomíjivosti pozemského bytí: nárožní ctnosti jsou doplněny postavkami andílků, kteří sedí na lebkách a foukají mýdlové bubliny (homo bula). Na posledním, čtvrtém stupni je položena rakev, na jejímž víku stojí krucifix a dvě svíce, její přehoz zdobí opět šternberské erby.

Výzdoba castra doloris kombinuje (stejně jako pohřební kázání) motiv šternberské hvězdy s motivem ctností zesnulé a tématem lidské smrtelnosti. Jediná a z hlediska celkové ikonografické koncepce stavby skutečně drobná připomínka Mariina manžela se nachází na čelní straně castra doloris. V centrální ose je zde nejprve na spodním stupni castra umístěna kartuše s iniciálami, již ze stran podpírají andílci s doutnajícími, dolů otočenými loučemi. Nad kartuší usedli na třetím stupni pyramidy dva andílci držící v rukou erby: vlevo šternberský (anděl proti němu napřahuje smrtonosný šíp) a vpravo lažanský.

Grafiky zachycující castrum doloris či popisy výzdoby kostela při pohřbu ženy jsou v této době skutečnou vzácností.⁷⁹ Druhé dnes známé, provázející výše citované Magetovo

⁷⁹ Popisy pohřbu zpravidla nabízejí jen povšechnou informaci o ikonografii výzdoby. Např. při posledním rozloučení s Polyxenou Lobkovickou z Pernštejna 8.–10. července 1642 byl chrám sv. Víta na Pražském hradě vyzdoben mj. sto malovanými erby, které byly rozmístěny po stranách castra doloris, pět vyšívaných erbů viselo na hlavním oltáři a jeden na kazatelně. Dle P. Krále se v případě velkých erbů na hlavním oltáři jednalo pravděpodobně o erby pernstejnské a lobkovické. Pisemnosti rodového archivu umožnily autoro-

kázání nad Cecilíí Claudií z Liechtensteinu-Castelkorna z roku 1667, zdárně kombinuje erb její i manželův.⁸⁰ Ze stejné doby se – jako součást pohřebního kázání – zachoval popis emblematické výzdoby kostela sv. Tomáše Apoštola v Nýrsku při pohřbu a zádušních obřadech za Marií Magdalénu Helvesenovou, rozenou z Dobeše, 28.–30. listopadu 1662.⁸¹ V interiéru kostela bylo rozvěšeno několik desítek emblémů, sestávajících z obrázku a krátkého nápisu v latině, němčině a češtině. „Rozličná žalostivá malování o smrti v Pánu usnulé urozené paní“ byla sestavena „z erbův rodu jejího vlastního a z erbův urozeného pana manžela“. Kazatel začíná popisem jejich aliančního erbu, za nímž následuje první emblém, jehož výjev (smrtka odtrhuje manželku od jejího chotě) provází nápis: „Což jest Bůh spojil, člověk nerozlučuj, ale Smrt“. V dalších emblémech sice převládlo kolo, znamení pánů z Dobře, v řadě případů jde ovšem o půvabnou kombinaci erbu vlastního a manželova. Na jednom z posledních emblémů byla znázorněna žena ležící na lůžku, již ovívá služebná pavím a orlím peřím (paví péro bylo součástí ebovního znamení jejího manžela). V koutě se scéně směje smrtka provázená nápisem: „Ani to proti mdlobám smrti nepomáhá.“

Přeplnění smrtoslavného lešení Marie Maxmiliány Lažanské ze Šternberka hvězdami různých velikostí v počtu dosahujícím téměř osmi desítek a pouze symbolické užití erbu Lažanských zcela koresponduje s vyzněním Plevňovského pohřební homilie a lze předpokládat, že shodná symbolika je výsledkem promyšlené koncepce při přípravě funerální slavnosti. Pohřební kázání zachycují na straně jedné dobový diskurz, na straně druhé odrážejí sociální realitu své doby, prvky myšlení dobových aktérů a kulturní vzorce jejich chování. Kázání nad Marií Maxmiliánou Lažanskou staví před historiky zajímavé otázky, již proto, že se poněkud vymyká tradičním popisům vztahů mezi ženou, jejím manželem a její původní rodinou. Zesnulá není pohřbena v rodové hrobce svého manžela a není v kázání prezentována jako „manželka“, tedy ve vztahu ke svému pozemskému protějšku, ale jako „věrná katolička“, tedy v jejím individuálním vztahu k Bohu, Kristu a nebeským přímělcům a patronům. Základním motivem, na němž je kázání i castrum doloris vystavěno, je erbovní znamení Šternberků. Erbovní znamení Lažanských ani aluze na manželovo přízvisko se v kázání neobjevuje, na castru doloris zcela okrajově. V životopisných pasážích kazatel téměř pomíjí manželský stav zesnulé – ctnosti a skutky Marie Maxmiliány nejsou chápány jako projev ctností manželských, text rezignuje na zobrazení vztahu mezi manželi a na tradiční katalog ctností „dobré manželky“. Tato obvyklá témata zastoupená v kázáních nad vdanými ženami, jak vyplývá ze srovnání s dalšími jazykově českými kázáními a sekundární literaturou, zcela absentují. Marie Maxmiliána je hvězdou „šternberskou“, členové jejího původního rodu si ji do jisté míry přivlastňují a uzurpují a v posmrtné vzpomínce nedávají manželovi příliš prostoru.

vi studie analyzovat materiál výzdoby a barvu některých textilií, v případě její ikonografie jsme odkázáni na pravděpodobné domněnky. KRÁL, Pavel: *Ženy a smrt v 16. a 17. století*. In: Lenderová, M. (ed.): *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha 2002, s. 105–130, zejm. s. 123.

⁸⁰ SLÁDEK, M.: *Vítr jest život člověka*, s. 188–207.

⁸¹ *Kázání pohřební*, nepag.

SUMMARY

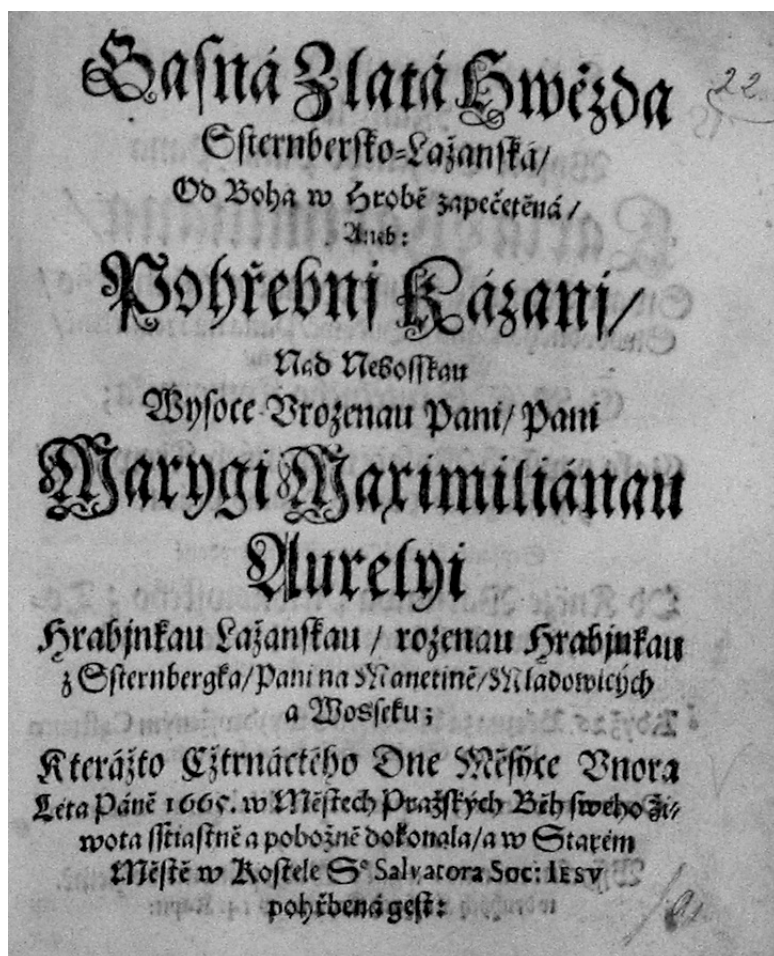
*THE BRIGHT STAR OF ŠTERNBERK AND LAŽANY.
WOMAN, MAN AND CHILD IN THE FUNERAL SERMON OVER MARIA MAXIMILIANA
AURELIA OF LAŽANY FROM 1665*

The funeral speech of Václav Plevňovský over Maria Maximiliana of Lažany, born of Šternberk, from 1665 is analysed in the context of the family commemorative strategies of the early modern nobility. Maria Maximiliana died a few days after delivery after a year marriage to Charles Maximilian of Lažany. A whole series of evidence testifies that the investor and inventor of the funeral speech (the part of which is an engraving of *castrum doloris*) was not her husband, but the members of her original family. The basic motif of the speech and the *castrum doloris* is the family coat of arms of the Šternberks, the eight-pointed star. The coat of arms of the husband's family or the name Lažany does not appear in the sermon, in the *castrum doloris* it appears very marginally. The biographical parts of the sermon almost ignore the marital status of the deceased – the virtues and deeds of Maria Maximiliana are not understood as a demonstration of the matrimonial virtues, the text also resigns to the depiction of the relations of the husband and wife and neither mentions the traditional catalogue of the virtues of a 'good wife'. The usual topics of the funeral sermons over married women (analysed on the basis of other Czech funeral speeches and secondary literature) are entirely absent. For the more, the deceased woman was not buried in the Lažany family tomb in the Premonstratensian basilica of the Assumption in Strahov, but in front of the altar of St. Francis Xavier in the Jesuit church of Salvator Mundi, where her uncle Vojtěch Eusebius of Šternberk was buried (the Šternberks were in close contacts with the Jesuits). Sermons over Maria Maximiliana of Lažany exceed traditional descriptions of relations between man and woman, and her original family. Burial sermons depict both period discourse and social reality of the time, thinking of the then people, cultural patterns of their behaviour and personal preferences.

Translated by Mgr. Eva Kalousová

Mgr. Radka Pavlíčková, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

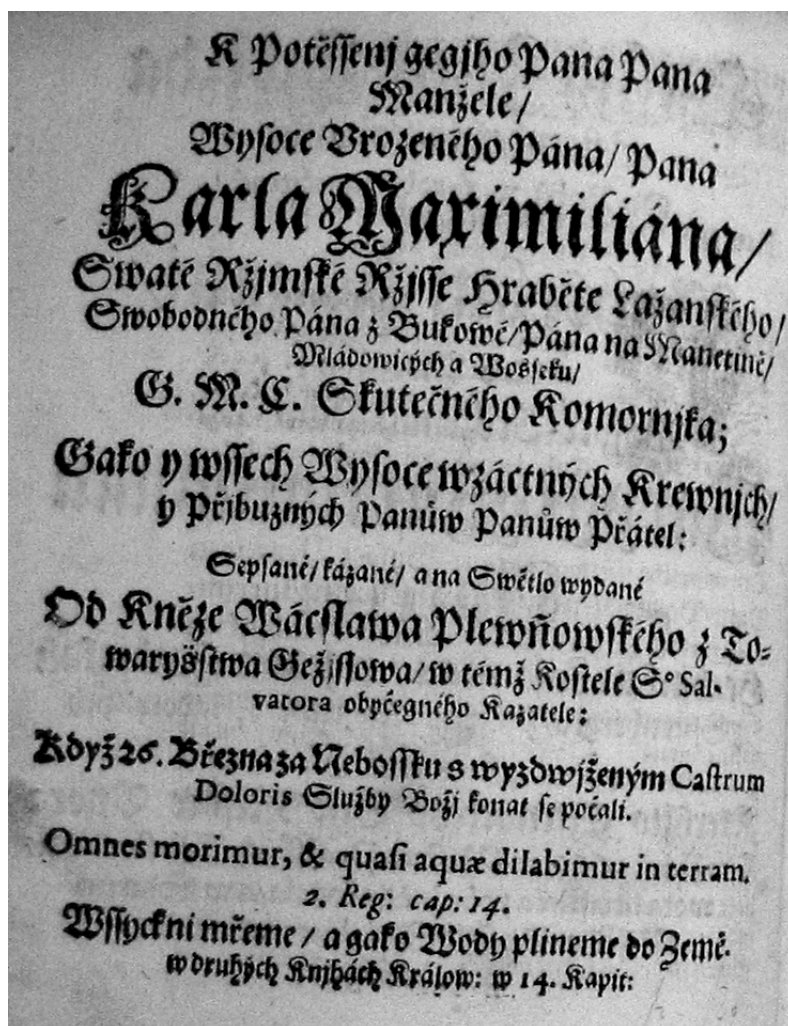
Obr. 1

Titulní list pohřebního kázání jezuita Václava Plevňovského nad Marií Maxmiliánou Aurelií Lažanskou z roku 1665.

(Strahovská knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově v Praze, sign. AA XIV 7, přív. 22).

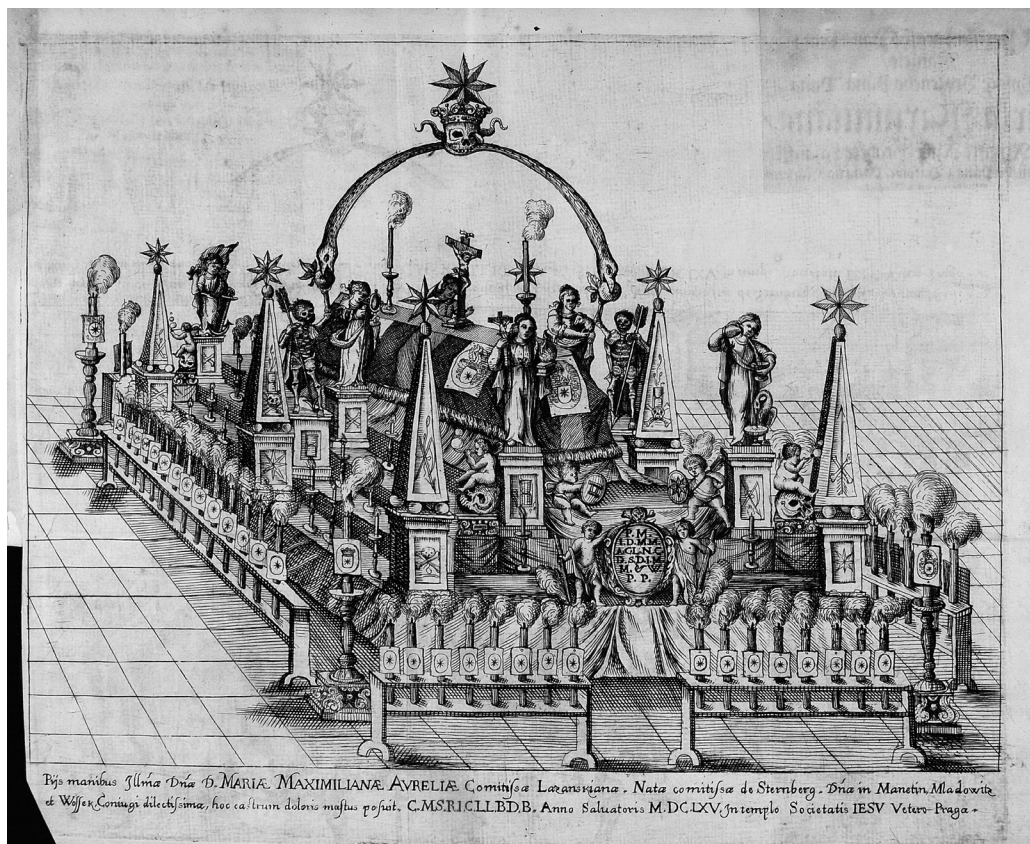
Obr. 2

Titulní list pohřebního kázání jezuity Václava Plevňovského nad Marií Maxmiliánou Aurelií Lažanskou z roku 1665.

(Strahovská knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově v Praze, sign. AA XIV 7, přív. 22).

Obr. 3

Celostránkové vyobrazení castra doloris je součástí pohřebního kázání. Ve vrcholu čtyřstupňové pyramidy na půdoryse obdélníku spočívá rakev se zesnulou. Bohatá výzdoba je rozmístěna na zábradlí kolem stavby, na jednotlivých stupních nízké pyramidy a na rakvi. Ústředním motivem výzdoby je šternberská hvězda, alegorie ctností a motivy memento mori a vanitas.
(Národní knihovna České republiky, sign. 54 H 2199).